

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ ІНСТИТУТ

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Кафедра економіки підприємства

(повна назва кафедри)

Кваліфікаційна робота

другий (магістерський)

(рівень вищої освіти)

на тему Удосконалення методичних підходів щодо оцінки масштабів кризи на промисловому підприємстві

Виконав: студент II курсу, групи ПТБ-18-1мд
спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та

(код і назва спеціальності)

біржова діяльність

освітньої програми Економіка підприємства та

(назва освітньої програми)

управління бізнесом

В. А. Пауерік

(ініціали та прізвище)

Керівник к. е. н., доц. Рубинська О. О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Рецензент зав. кат. доц. Шаргородова В. А.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Запоріжжя

2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНЖЕНЕРНИЙ ІНСТИТУТ

Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки підприємства
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність
(код та назва)
Освітня програма Економіка підприємства та управління бізнесом
(назва освітньої програми)
Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о.зав. кафедри ЕП А. Дробинська О.О.
« 18 » січня 20 20 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

Магистру Владиславу Андрійовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

1 Тема роботи (проекту) Удосконалення методичних підходів щодо оцінки масштабів кризи на промисловому підприємстві

керівник роботи к.е.н доц. Дробинська О.О.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЗНУ від « 10 » вересня 20 19 року № 1532-С

2 Строк подання студентом роботи 18.01.2020р.

3 Вихідні дані до роботи праці відзначили та забордонили науковців, законодавчі й нормативні акти України, ділові та статистичні матеріали підприємства

4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Шляховий на методичні основи оцінки масштабів кризового розвитку на промисловому підприємстві. Аналіз масштабів розвитку кризи на ПАТ «Дніпропетровський державний завод». Заходи щодо стабілізації фінансового стану підприємства ПАТ «РАЗ» при загрозі банкрутства

5 Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6 Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1.	Дробинцева О.О. в.о. зав.кадр ЕП факультет	Ар 17.09	17.09 Виліт
2.	Дробинцева О.О. в.о. зав.кадр ЕП факультет	Ар 21.10	21.10 Виліт
3.	Дробинцева О.О. в.о. зав.кадр ЕП факультет	Ар 20.11	20.11 Виліт

7 Дата видачі завдання 17.09.2019

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1)	Огляд літературних джерел за темою дослідження	20.09.2019	
2)	Переклади на методичні основи оцінки параметрів круглого розливу на промисловому підприємстві	18.10.2019	
3)	Аналіз параметрів розливу криги на ПДП «Промисловий аеростатний завод»	18.11.2019	
4)	Заходи щодо стабілізації процесів розливу на ПДП «ДЗ» при запуску лінійного розливу	20.12.2019	

Студент Виліт (підпис) В.А. Поцерія (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проекту) Ар (підпис) О.О. Дробинцева (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер Сол (підпис) Ю.К. Сошенко (ініціали та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Пацерін В.А. Удосконалення методичних підходів щодо оцінки масштабів кризи на промисловому підприємстві.

Кваліфікаційна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 076 — Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, науковий керівник О. О. Дробишева. Запорізький національний університет. Інженерний інститут. Факультет економіки та менеджменту, кафедра економіки підприємства, 2020.

Досліджено сутність кризи та основні методичні підходи щодо оцінки її масштабів на промислових підприємствах, основні особливості антикризового управління в сучасних умовах господарювання. Проаналізовано фінансово-господарську діяльність підприємства, проведено оцінювання платоспроможності підприємства та діагностика ймовірності банкрутства за допомогою зарубіжних та вітчизняних моделей прогнозування. Розроблені та обґрунтовані пропозиції щодо підвищення рівня платоспроможності підприємства при загрозі банкрутства.

Ключові слова: КРИЗА, ПРОМИСЛОВЕ ПІДПРИЄМСТВО, ДІАГНОСТИКА, ЛІКВІДНІСТЬ, ПЛАТОСПРОМОЖНІСТЬ, БАНКРУТСТВО.

ABSTRACT

Pazerin V.A. Improvement of methodological approaches to assessing the scale of the crisis at an industrial enterprise.

Qualifying work for obtaining a master's degree in higher education by specialty 076 — Entrepreneurship, trade and exchange, scientific supervisor A. O. Drobysheva. Zaporizhzhya National University. Engineering Institute. Faculty of Economics and Management, Department of Enterprise Economics, 2020.

The essence of the crisis and the main methodological approaches to the assessment of its scale at industrial enterprises, the main features of crisis management in modern economic conditions are investigated. The financial and

economic activity of the enterprise is analyzed, the solvency of the enterprise is evaluated and the probability of bankruptcy is diagnosed with the help of foreign and domestic forecasting models. Proposals to increase the level of solvency of the company in case of bankruptcy have been developed and substantiated.

Keywords: CRISIS, INDUSTRIAL ENTERPRISE, DIAGNOSTICS, LIQUIDITY, SOLVENCY, BANKRUPTCY.

АННОТАЦИЯ

Пацерин В.А. Совершенствование методических подходов к оценке масштабов кризиса на промышленном предприятии.

Квалификационная работа для получения степени высшего образования магистра по специальности 076 — Предпринимательство, торговля и биржевая деятельность, научный руководитель А. О. Дробышева. Запорожский национальный университет. Инженерный институт. Факультет экономики и менеджмента, кафедра экономики предприятия, 2020.

Исследована сущность кризиса и основные методические подходы к оценке ее масштабов на промышленных предприятиях, основные особенности антикризисного управления в современных условиях хозяйствования. Проанализированы финансово-хозяйственная деятельность предприятия, проведена оценка платежеспособности предприятия и диагностика вероятности банкротства с помощью зарубежных и отечественных моделей прогнозирования. Разработаны и обоснованы предложения по повышению уровня платежеспособности предприятия при угрозе банкротства.

Ключевые слова: КРИЗИС, ПРОМЫШЛЕННОЕ ПРЕДПРИЯТИЕ, ДИАГНОСТИКА, ЛИКВИДНОСТЬ, ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТЬ, БАНКРОТСТВО.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ МАСШТАБІВ КРИЗОВОГО РОЗВИТКУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ...	10
1.1 Сутність та ознаки економічної кризи на підприємстві.....	10
1.2 Методичні підходи до оцінки масштабів економічної кризи на підприємствах.....	20
1.3 Антикризове управління підприємством.....	33
Висновки до 1 розділу.....	38
2 АНАЛІЗ МАСШТАБІВ РОЗВИТКУ КРИЗИ НА ПАТ «ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ АГРЕГАТНИЙ ЗАВОД».....	40
2.1 Організаційно-економічна характеристика діяльності ПАТ «ДАЗ».....	40
2.2 Оцінка платоспроможності підприємства ПАТ «ДАЗ».....	50
2.3 Оцінка ймовірності банкрутства підприємства.....	58
Висновки до 2 розділу.....	66
3 ЗАХОДИ ЩОДО СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ПАТ «ДАЗ» ПРИ ЗАГРОЗІ БАНКРУТСТВА.....	70
3.1 Удосконалення системи управління дебіторською і кредиторською заборгованістю.....	70
3.2 Нормування оборотних коштів як інструмент відновлення платоспроможності підприємства.....	81
Висновки до 3 розділу.....	90
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100

ВСТУП

Проблема низької рентабельності, високої збитковості та нестійкого фінансового стану, за якого платоспроможність господарського суб'єкта може бути поставлена під сумнів, є вкрай важливою та актуальною для української машинобудівної галузі. За даними Держкомстату частка збиткових підприємств машинобудівного комплексу дуже вагома. І хоча в машинобудуванні, за підсумками 2018 року, фінансові результати були дещо кращими, ніж у промисловості загалом (кількість збиткових підприємств по промисловості досягла 28,6 %, по машинобудуванню становить 22,6 %) все одно цей показник залишається занадто високим і таким, що створює загрозу для сталого, стійкого та прибуткового існування машинобудівної галузі загалом.

Безпосередньому запровадженню заходів фінансової стабілізації на підприємствах передують систематична діагностика глибини економічної кризи, комплексна оцінка платоспроможності та оцінка ймовірності банкрутства підприємства. При цьому можемо констатувати, що методичний та прикладний інструментарій такої діагностики сьогодні є вкрай недостатнім. Тому проблема своєчасного виявлення масштабів розвитку кризи на підприємствах є актуальною для економічних систем будь-якого типу.

Теоретичним, методичним і практичним аспектам оцінки масштабу кризового розвитку підприємств присвячені праці таких закордонних і вітчизняних учених, як Бріггема Є.Ф., Ваховича Дж. М., Ван Хорна Дж. К., Ерхардта М.С., Єфимової О.В., Ковальова В.В., Костирко Р.А., Крейніної М.Н., Мниха Є.В., Старостенко Г.Г. і багатьох інших. Проте, незважаючи на накопичений науковий і практичний досвід, залишаються актуальними питання щодо комплексної діагностики розвитку криз на підприємствах, розв'язання яких дозволить підвищити ліквідність та фінансову стійкість суб'єктів господарювання.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження методичних підходів щодо оцінки масштабів кризи на промислових підприємствах та розробка заходів щодо підвищення рівня платоспроможності при загрозі банкрутства.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

- визначення сутності кризи та основних завдань комплексної оцінки масштабів її загрози на підприємстві;
- дослідження моделей оцінки ймовірності банкрутства в сучасних економічних умовах;
- визначення особливостей антикризового управління;
- аналіз фінансово-господарської діяльності ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» (ПАТ «ДАЗ»);
- оцінка платоспроможності ПАТ«ДАЗ» при загрозі банкрутства;
- розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня платоспроможності на ПАТ«ДАЗ» з метою запобігання банкрутства.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку криз на промислових підприємствах

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти антикризового управління промисловим підприємством.

Теоретичною та методологічною основою кваліфікаційної роботи є загальні положення економічної теорії; наукові праці вітчизняних і зарубіжних фахівців із питань оцінки масштабів кризового розвитку та забезпечення платоспроможності підприємств при загрозі банкрутства.

Наукова новизна одержаних результатів кваліфікаційної роботи магістра полягає в узагальненні науково-методичних положень і розробці практичних рекомендацій щодо підвищення рівня платоспроможності на ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод». Основним результатом проведеного дослідження є запропоновані заходи щодо виявлення резервів в оборотних активах підприємства, що дозволило підвищити показники платоспроможності. Запропоновані в роботі висновки й пропозиції мають

прикладний характер та можуть бути використані на промислових підприємствах аналогічного типу.

У процесі дослідження використовувались такі загальнонаукові методи: абстрактно-логічний та аналітичний – для конкретизації визначень економічних категорій, теоретичного узагальнення та формулювання висновків; фінансово-економічного, системного та порівняльного аналізу – для дослідження особливостей і тенденцій розвитку промислового підприємства; графічний – для наочного відображення динаміки змін досліджуваних показників; системного підходу – для узагальнення та обґрунтування заходів щодо підвищення рівня платоспроможності підприємства.

При проведенні дослідження використовувалися нормативно-правові акти в підприємницькій діяльності, результати спостережень на ПАТ «ДАЗ», а також бухгалтерська, фінансова та інша звітність, що відображає господарську діяльність підприємства.

Результати роботи знайшли відображення у 2 наукових працях:

1. Пацерін В. А., Дробишева О. О. Шляхи підвищення інвестиційної активності вітчизняних підприємств. *Економічний розвиток держави, регіонів, підприємств і підприємництва: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 6 травня 2017 р.). Запоріжжя. 2017. С.98-101.

2. Пацерін В. А., Дробишева О. О. Шляхи підвищення ефективності використання основних засобів підприємства. *Ефективність та напрями вдосконалення політики економічного зростання: теорії та пропозиції* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 15 грудня 2018 р.). Запоріжжя. 2018. С. 64-66.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань із 48 найменувань. Робота викладена на 104 сторінках машинописного тексту, містить 29 таблиць, 12 рисунків. Обсяг основного тексту кваліфікаційної роботи складає 99 сторінок.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ МАСШТАБІВ КРИЗОВОГО РОЗВИТКУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

1.1 Сутність та ознаки економічної кризи на підприємстві

Економічна криза, ознаки якої періодично з'являються в економіці не тільки України протягом останніх років, набуває дедалі ширших вимірів, розповсюджуючись на грошово-кредитну, фіскальну, соціальну сфери, невпинно погіршуючи очікування всіх суб'єктів ринку.

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності, причини виникнення та розгортання кризових явищ у національному господарстві в цілому та на підприємстві зокрема. У фундаментальних працях та дослідженнях вчених існує велика кількість суперечливих поглядів щодо визначення змісту поняття «криза».

Під поняттям «криза» (від грецького *krisis* – поворотний пункт, рішення) розглядається різке порушення існуючої економічної рівноваги внаслідок диспропорцій у процесі відтворення, що різко зростають [1].

Вплив кризи на трансформацію економічних процесів розкриває І. В. Дацюк, який наголошує, що криза – об'єктивний процес, який призводить до оптимізації системи або до її знищення у разі неспроможності адаптуватися до нових умов та розвиватися, адже це ставлення ґрунтується на діалектичній єдності основних тенденцій в існуванні системи – сталого функціонування та розвитку, що поступово змінюють одна одну [2].

Видатний економіст Джон М. Кейнс, вважав, що криза це раптова та різка зміна підвищувальної тенденції знижувальною [3]. Основною спонукальною причиною формування економічної кризи економіст визначав величину сукупного попиту.

На думку О.Д. Чернявського криза є ситуативною характеристикою функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищі [4].

На негативних аспектах економічної кризи з позицій впливу на економічні процеси наголошує Л. Бартон. Автор вважає, що криза це широкомасштабна, непередбачена подія, яка веде до потенційно негативних результатів. Ця подія та її наслідки можуть завдавати серйозної шкоди системі як на макро-, так і макрорівнях [3]. П. Лагадек вважає, що криза це зіткнення з проблемами, які виходять за звичні рамки; необхідність діяти в умовах відсутності орієнтирів, які надавали сенс індивідуальним та колективним діям, яка супроводжується дестабілізацією [9].

Кризу як руйнівну силу розглядав видатний вчений-економіст М.І. Туган-Барановський. Його підхід щодо визначення даної дефініції полягав у тому, що криза це диспропорційність, анархія виробництва, а диспропорційність в умовах капіталізму вважав випадковістю. Він підкреслював періодичність кризи. В.О. Василенко зазначав, що криза це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості у навколишньому середовищі [14].

В.О. Подольська стверджує, що «криза на рівні підприємства це форма порушення параметрів життєздатності підприємства, яка проявляє себе протягом певного періоду, характеризується закономірністю та циклічністю виникнення на різних етапах життєвого циклу підприємства, обумовлюється накопиченням протиріч у межах господарської системи та в перебігу її взаємодії з зовнішнім оточенням, має певні наслідки для можливостей його функціонування та розвитку».

Шершньова З.Є. обґрунтовує, що «криза загальна універсальна фаза будь-якого циклу, період порушення рівноваги». Є.С. Мінаєв і В.П. Панагушин зазначають, що кризові ситуації виникають на всіх стадіях життєвого циклу підприємства і виражаються в коливаннях обсягу виробництва продукції, виникненні труднощів зі збутом продукції, надмірному зростанні заборгованості за податковими платежами [8].

Не зважаючи на тривалий історичний період досліджень сучасна економічна думка не відрізняється єдиним підходом до визначення сутності поняття «економічна криза» та до класифікації їх видів.

У таблиці 1.1 зведено кілька визначень із словників, енциклопедій і публікацій вітчизняних і зарубіжних економістів-науковців.

Таблиця 1.1– Підходи до визначення поняття «економічна криза»

№	Джерело	Визначено
1	Словник іншомовних слів	Надвиробництво товарів за капіталізму, що періодично повторюється і неминуче призводить до загострення всіх суперечностей капіталістичного ладу
2	Великий енциклопедичний словник	Порушення в ході розвитку економіки; проявляється в абсолютному падінні виробництва, недовантаженні виробничих потужностей, рості безробіття, порушеннях у грошово-кредитній та валютно-фінансовій сферах тощо
3	Економічний словник	Порушення рівноваги між попитом і пропозицією на товари та послуги. Проявляється різким переломом кон'юнктури, що моментально викликає спад виробництва, ріст безробіття, збільшення кількості банкрутств, а також тенденцію до поглиблення кризи
4	Єпіфанов А.О. Козьменко С. М.	Ситуативна характеристика функціонування будь-якого суб'єкта, що є наслідком невизначеності в його зовнішньому та внутрішньому середовищах
5	Зуб А. Т.	Подія, здатна загрожувати життєдіяльності організації, що характеризується невизначеними причинами і складно передбачуваними наслідками та потребує прийняття нагальних рішень

Всі наведені у таблиці 1.1 визначення за словниками й енциклопедіями ов'язують сутність економічної кризи з порушенням рівноваги в розвитку економіки, а отже мають тісний зв'язок із визначеннями класиків економічної думки. Економічні кризи супроводжують всю історію розвитку суспільства і спочатку вони проявлялись, навпаки, як кризи «недовиробництва», а з середини ХІХ ст. – як кризи «недоспоживання». З іншого боку, недоречно, ув'язувати сутність цього поняття із певним заздалегідь визначеним суспільно-економічним ладом і певним рівнем економіки. Наведені у таблиці 1.1 четверте та п'яте визначення стосуються

певного суб'єкта і не можуть охарактеризувати кризу на всіх рівнях економіки.

Узагальнивши вище приведені підходи щодо визначення сутності «економічна криза», ми пропонуємо авторське трактування поняття «економічна криза» під яким слід розуміти порушення фінансової рівноваги в діяльності підприємства, яке призводить до переходу підприємства або у новий стан або припинення його існування. З даного визначення випливає, що економічна криза може і загрожувати існуванню підприємства і, при сприятливих обставинах, вивести на новий рівень функціонування шляхом впровадження антикризових заходів.

Економічні кризи можуть бути класифіковані за рядом критеріїв, більшість з яких притаманні будь-яким кризам взагалі: і суспільно-політичного характеру, і в живій та неживій природі. Відповідно до особливостей прояву економічних криз вченими-економістами виокремлено характерні саме для них (на відміну від криз взагалі) класифікаційні ознаки, а саме: рівень економіки та характер порушення рівноваги в її розвитку (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2 – Класифікація економічних криз

№	Критерій класифікації	Вид економічної кризи
1	2	3
1	Рівень економіки	На мікрорівні
		На мезорівні
		На макрорівні
		На інтеррівні
2	Об'єкт	У розвитку економіки окремого суб'єкта господарювання
		У розвитку окремої галузі економіки
		У розвитку окремої галузі економіки
		У розвитку міжнародної економіки
3	Характер причин виникнення	Закономірні
		Непередбачувані (випадкові)
4	Характер перебігу	Ізольвані
		Взаємодіючі
5	Структурний масштаб охоплення	Окремих систем
		Структурні

Продовження таблиці 1.2

1	2	3
		Глобальні
6	Територіальний масштаб охоплення	Локальні
		Регіональні
		Національні
		Національні
7	Характер наслідків	Прогресивні
		Регресивні
8	Періодичність (циклічність)	Із надкороткими циклами
		Із короткими циклами
		Із циклами середньої тривалості
		Із довгими циклами
9	Тривалість перебігу	Короткочасні
		Затяжні
10	Гострота протікання	Легкі
		Глибокі
11	Характером порушень рівноваги в розвитку економіки	Дефолти суб'єктів господарювання
		Державні дефолти
		Валютні кризи
		Інфляційні сплески
		Фінансові кризи
		Банківські кризи

Економічні кризи у переважній більшості мають закономірний характер, що притаманний циклічності розвитку будь-якої системи в економіці: від окремого суб'єкта господарювання до міжнародної економіки. За цією ознакою економічні кризи можуть бути: надкороткостроковими; коротко-, середньо- і довгостроковими. Надкороткі цикли розвитку характерні для аграрної галузі економіки, якій притаманні об'єктивні сезонні коливання ділової активності. Тому економічні кризи тут можуть виникати із періодичністю до одного року. Короткі цикли, відкриті американським економістом Дж. Кітчіним на початку 20-х років ХХ ст. і дослідником фінансових циклів В. Крамом, характерні для фінансово-економічної діяльності, де коливання ділової активності відбуваються із періодичністю у 3-5 років, а, отже, й кризи можуть виникати з такою ж періодичністю.

Середні цикли вперше виявив, досліджував і розрахував французький вчений К. Жюгляр ще в середині ХІХ ст. Вони характерні для розвитку промисловості (тривалість циклу складає від 7 до 9 років) та будівництва (від

16 до 20 років). Довгі цикли кон'юнктури були відкриті російським ученим М. Кондратьєвим. Вони пов'язані із змінами технологічного укладу (тривалість 50-60 років) та економічного лідерства (100-120 років) [11].

Таким чином, економічні системи різних рівнів економіки можуть зазнавати закономірних кризових потрясінь з різною періодичністю: через кожні 3-5 років (короткі цикли), 7-9 і 16-20 років (середні цикли), 50-60 і 100-120 років (довгі цикли), включаючи щорічні сезонні коливання, але тільки у розвитку аграрного сектора економіки. Цілком очевидно, що цикли різної тривалості переплітаються і тому характер підйому після кризи одного, наприклад, короткого циклу залежить від фази інших (середнього і довгого) циклів, з якими ця економічна криза збігається. Зазначена закономірність визначає наступну ознаку для класифікації економічних криз – тривалість їх перебігу. За тривалістю перебігу економічні кризи можуть бути короткочасними й затяжними.

Тривалість перебігу є ознакою для класифікації не тільки закономірних, але також ізольованих (випадкових) економічних криз. Непередбачувані економічні кризи можуть виникати на різних рівнях економіки як результат аварії, катастрофи, стихійного лиха, природних катаклізмів, невірно прийнятих управлінських рішень. Такі кризи неможливо передбачити, вони виникають раптово і порушують закономірність циклічного розвитку системи будь-якого рівня, так як зовсім не обов'язково йдуть слідом за фазою максимального підйому. Випадкова економічна криза може вразити певну систему і на стадії застою (депресії) чи пожвавлення. Економічна криза може бути короткочасною у випадку, коли завдячуючи ефективному менеджменту вона пройде всі стадії свого розвитку у максимально короткі строки. Значний вплив на тривалість перебігу економічних криз, як уже зазначалось, здійснює взаємозв'язок криз різної періодичності.

Розвиток кризи на рівні підприємства структурно поділяється на три фази [57]:

- прихована криза (або криза ефективності);
- криза платоспроможності;
- криза розрахунку (загроза банкрутства, неплатоспроможність).

Для кризи ефективності (прихованої кризи) характерними ознаками є:

- зниження ефективності діяльності підприємства;
- негативна динаміка показників прибутковості обороту та капіталу;
- значна тривалість операційного та фінансового циклу підприємства та інше.

Причиною першої фази є:

- збитки від окремих господарських операцій та за результатами фінансово-економічної діяльності в цілому;
- вичерпність внутрішніх резервів для покриття збитків тощо.

В результаті інерційного функціонування підприємство переходить до другої фази – кризи платоспроможності. Характерні ознаки даного етапу розгортання кризових явищ проявляються через різкі зміни в структурі балансу та звіту про фінансові результати.

Проте причинами виникнення можуть бути не лише відсутність антикризових заходів у попередній фазі. Серед основних можна виділити:

- різке зменшення/збільшення грошових коштів на рахунках;
- збільшення/зменшення дебіторської заборгованості;
- прострочення дебіторських заборгованостей;
- розбалансованість дебіторської та кредиторської заборгованостей;
- збільшення/зменшення кредиторської заборгованості;
- зниження/збільшення об'ємів продаж.

Якщо підприємство неспроможне вирішити проблеми кризи платоспроможності, то як наслідок відбувається перехід в третю фазу – кризу розрахунків по боргах. Характерні ознаки: загроза банкрутства; фінансова неспроможність і т.п. Причиною загострення даного етапу може бути неможливість погашення боргів.

В результаті неефективного функціонування криза розрахунків по боргах може завершитися банкрутством підприємства.

Загалом фактори, що обумовлюють появу та розвиток кризових явищ у діяльності підприємства, можна виокремити в рисунку 1.1.

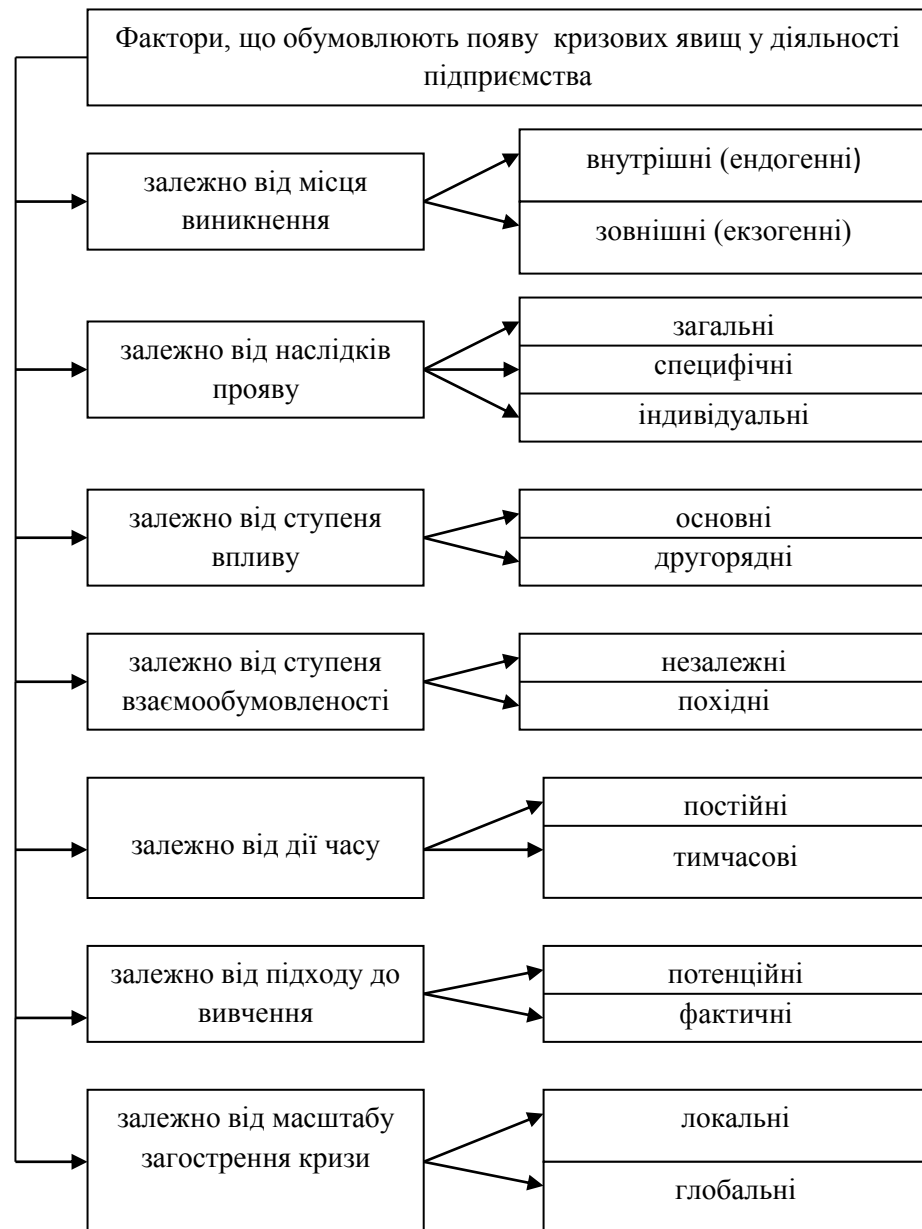

Рисунок 1.1 – Класифікація факторів, що обумовлюють появу кризових явищ в діяльності підприємства [9]

Зазначені фактори, у свою чергу, включають більш конкретні чинники. Так, важливим чинником кризового стану підприємства можуть бути надмірні витрати виробництва продукції через значну частку невиробничих

затрат. Наслідки негативної дії тих чи інших факторів можна передбачувати, а отже, своєчасно вживати заходів, спрямованих на їх усунення та ослаблення, якщо постійно відстежувати ознаки погіршення економічного стану підприємства [7].

Для кожного підприємства існує своє співвідношення зовнішніх (спад об'єму національного доходу; зростання інфляції; сповільнення платіжного обороту; нестабільність податкової системи; нестабільність регулюючого законодавства; зниження рівня реальних доходів населення; зростання безробіття) і внутрішніх (неефективна фінансова стратегія; неефективна структура активів (низька їх ліквідність); надто велика частка позиченого капіталу; висока частка короткострокових джерел залучення позикового капіталу; зростання дебіторської заборгованості; неефективний фінансовий менеджмент) факторів кризи, які визначають необхідність попередження економічних криз. Крім того, для них характерне й одночасне поєднання суб'єктивних і об'єктивних складових. Їх ігнорування обумовлює суттєві негативні наслідки, зокрема, і банкрутство.

Враховуючи різноманітність кризових явищ та наявність багатоваріантності в їх прояві, можуть реалізовуватися різні підходи щодо попередження економічних криз по відношенню до окремих параметрів кризи (рисунок 1.2).

Аналіз факторів, які обумовлюють появу і розгортання кризових явищ, фаз кризи, конкретних показників діяльності підприємств дає можливість конкретизувати сутнісні ознаки кризи на рівні підприємства [4;5;7]:

- криза віддзеркалює сутність та характер протиріч, які накопичені в межах господарської системи і потребують свого розв'язання для забезпечення подальшого функціонування або розвитку системи;
- криза підприємства являє собою, в першу чергу, процес, який характеризується певною тривалістю і відповідно має певні часові межі;

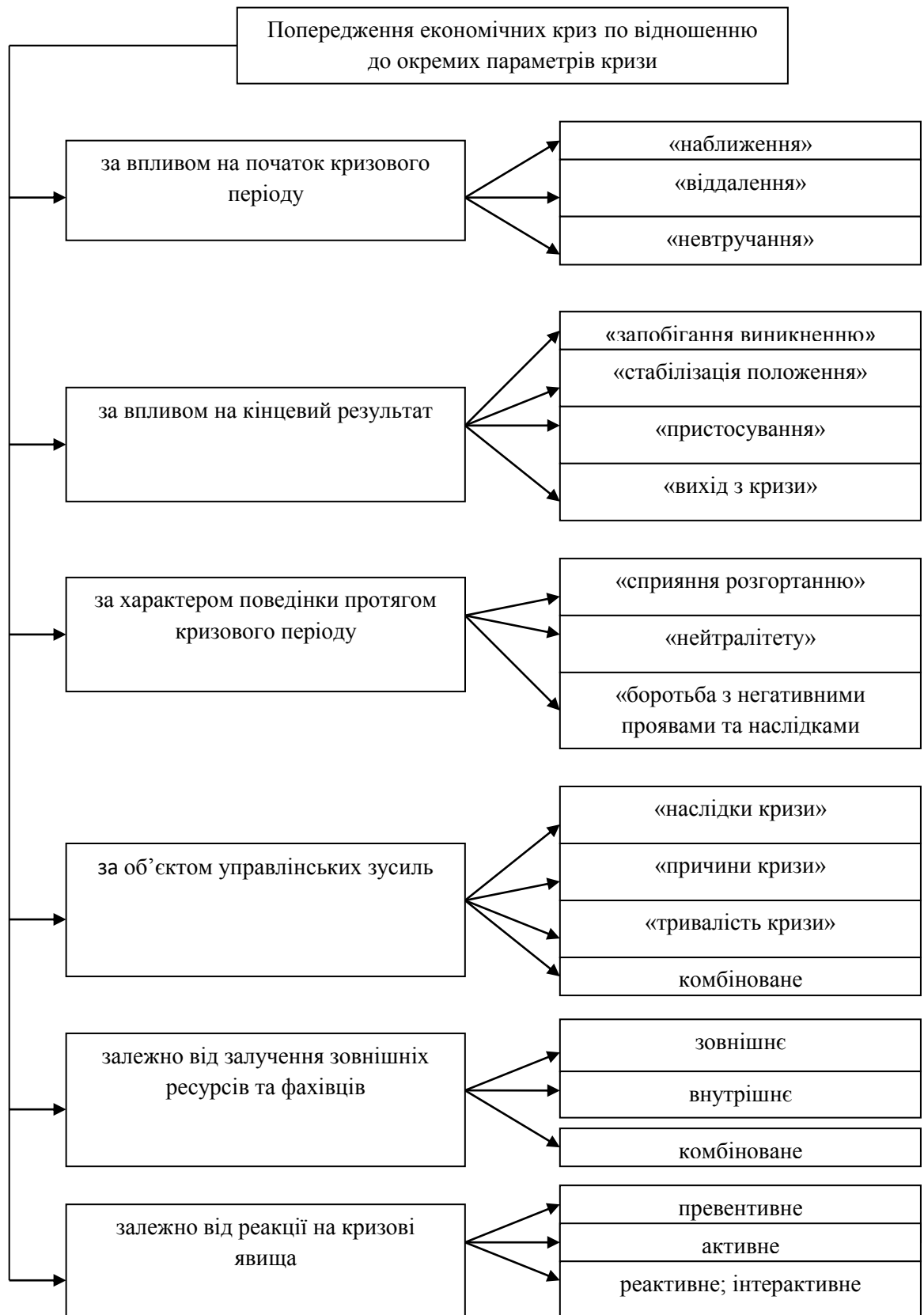

Рисунок 1.2 – Класифікація підходів щодо попередження економічних криз по відношенню до окремих параметрів кризи [4-7]

- криза є об'єктивним економічним процесом, основу якого формують тенденції розвитку окремих видів діяльності підприємства, його окремих управлінських підсистем;
- криза може виникати на усіх стадіях життєвого циклу підприємства, виступати стримувачем подальшого розвитку підприємства та переходу на наступну стадію його розвитку або виконувати функцію ініціації передчасного старіння та ліквідації підприємства;
- криза носить циклічний характер, тобто виникає з певною періодичністю.

Загалом, різноманітність концепцій та напрямів попередження економічних криз свідчить про складність, багатогранність цього поняття.

Вибір конкретного механізму попередження економічних криз повинен базуватися на ґрунтовному аналізі масштабів розвитку кризових явищ на підприємстві, ідентифікації факторів (зовнішніх та внутрішніх), що мають вплив на розвиток кризи, а також врахуванні особливостей конкретного суб'єкта господарської діяльності.

1.2 Методичні підходи до оцінки масштабів економічної кризи на підприємствах

Досліджуючи методичні засади оцінки масштабів економічної кризи, ми пропонуємо розглядати дефініцію «масштаб кризи» як ступінь ураження підприємства від негативних загрозливих наслідків кризового явища. Ступінь ураження визначає площину розповсюдження негативних тенденцій, які проявляються у конкретних економічних показниках.

Головним критерієм масштабності поширення кризового явища є просторова і функціональна площина сфер ураження економічної системи внаслідок руйнівного характеру кризи. На рівні підприємства масштаб кризи проявляється у кількості уражених сфер діяльності: операційна діяльність, інвестиційна, фінансова, інноваційна.

Методичний інструментарій визначення поняття «глибина кризи», на нашу думку, зосереджується у площині фінансових аспектів оцінювання її рівня, при якому головним критерієм виступає доступність, обсяги, і структура джерел фінансування господарської діяльності. Глибина прояву кризи визначається інтенсивністю порушення господарських зв'язків в межах фінансової системи та рівнем деструкційності наслідків як результату її виникнення.

Таким чином, глибину кризових явищ доцільно трактувати як ступінь можливого задоволення потреб суб'єкта господарювання у фінансових ресурсах в обсягах, необхідних для виходу з кризового стану та відновлення позитивної тенденції показників фінансового стану об'єкта антикризового управління.

Аналіз літературних джерел показав, що методичний інструментарій оцінки масштабів економічних криз включає декілька методичних підходів, а саме шляхом проведення:

1) традиційна оцінка платоспроможності, яка включає розрахунок показників ліквідності та фінансової стійкості;

2) експрес-діагностики банкрутства через застосування зарубіжних та вітчизняних моделей, що дозволяють виявити існування загрози банкрутства.

Для оцінки рівня втрати підприємством платоспроможності та виявлення перших ознак кризових явищ на підприємстві розраховуються показники ліквідності.

Ліквідність – це співвідношення ліквідних активів і поточної заборгованості, коли підприємство має можливість швидко реалізувати активи, щоб отримати кошти для погашення зобов'язань. Сам термін походить від латинської «liquidus» (текучий, швидкий), його застосування для позначення властивості активів в повній мірі розкриває їх сутність – швидка зміна форми, перетворюваність у гроші [31, с. 38].

Ліквідність можна характеризувати з двох боків. По-перше, це величина, зворотна у відношенні до часу, необхідного для швидкого продажу

активу за певною ціною. По-друге, це сума, яку можна за нього отримати. Вони, безумовно, взаємопов'язані: для отримання високої ціни за товар (актив) потрібно більше часу; для прискорення процесу реалізації необхідно знизити ціну [32, с. 143].

Класики аналітичної науки А. Д. Шеремет і Р. С. Сайфулін виділяють поточну й перспективну ліквідність, розуміючи під поточною ліквідністю співвідношення найбільш ліквідних засобів (коштів і короткострокових фінансових вкладень) і одинадцяти активів (дебіторської заборгованості), що швидко реалізуються, з короткостроковими пасивами. Порівняння ж активів, які повільно реалізуються, з довгостроковими і середньостроковими пасивами відображає, на їх думку, перспективну ліквідність. При цьому поточна ліквідність асоціюється ними з платоспроможністю на найближчий період часу, а перспективна ліквідність є прогнозом платоспроможності на більш довгий термін [4, с. 286-287].

Далі розглянемо показники ліквідності та їх розрахунок. Перший показник – коефіцієнт поточної ліквідності. Він відображає чи достатньо у підприємства коштів для погашення поточної кредиторської заборгованості, тобто ступінь покриття оборотними активами поточні пасиви. Розраховується за формулою 1.1 [38, с. 281]:

$$K_{\text{пл}} = \text{ОА} / \text{ПЗ} \quad (1.1)$$

де ОА — оборотні активи; ПЗ — поточні зобов'язання.

Суть даного коефіцієнта у тому, що для погашення своїх поточних зобов'язань підприємство використовує оборотні кошти, якщо сума оборотних активів є вищою за суму короткострокових пасивів, підприємство вважається стабільно функціонуючим. Сам показник повинен бути не менше 1, його значення може змінюватись залежно від періоду функціонування машинобудівного підприємства, його життєвого циклу.

Другий показник ліквідності – це коефіцієнт швидкої ліквідності. Він є аналогічним показнику поточної ліквідності, проте при розрахунку з оборотних активів відраховуються виробничі запаси – їх повільно ліквідна частина:

$$K_{\text{шл}} = (OA - B3) / ПЗ \quad (1.2)$$

де B3 — величина виробничих запасів.

Вилучення запасів пояснюється тим, що навіть при вимушеній реалізації запасів отримані грошові кошти можуть не окупити витрати на їх придбання.

Коефіцієнт швидкої ліквідності повинен бути 0,7-1,0.

Наступний показник ліквідності – коефіцієнт абсолютної ліквідності є показує яка частка поточної заборгованості може бути погашена негайно або на певну дату за рахунок наявних грошових коштів, розраховується по формулі:

$$K_{\text{ал}} = GK / ПЗ \quad (1.3)$$

де ГА — грошові кошти.

Нормативне значення коефіцієнта 0,2 - 0,35.

Коефіцієнт проміжної ліквідності визначає ступінь покриття поточних зобов'язань оборотними активами без урахування товарно-матеріальних запасів. Коефіцієнт проміжної ліквідності показує, чи спроможне підприємство у разі падіння його товарообігу покрити свої зобов'язання перед кредиторами. Саме тому цей коефіцієнт ще називають коефіцієнтом «кислотного тесту» або миттєвим показником.

$$K_{\text{промл}} = (OA - B3) / ПЗ \quad (1.4)$$

Теоретично оптимальна величина коефіцієнту повинна бути більше одиниці для машинобудівних підприємств. Високе значення показника (більше одиниці) є ознакою низького фінансового ризику і добрих можливостей для залучення додаткових фінансів. Зниження коефіцієнта у динаміці свідчить про проблеми із забезпеченістю оборотними коштами та наголошує на необхідності відповідних заходів.

Розглянуті коефіцієнти ліквідності активів підприємства мають певні недоліки:

- відсутність динаміки коефіцієнтів за декілька періодів, їх одноманітність через розрахунок на основі даних балансу, що характеризують стан підприємства на конкретну дату;
- ймовірність завищення значень показників через наявність у складі поточних активів неліквідних елементів;
- недостатність інформації для прогнозу майбутніх грошових надходжень та платежів;
- не врахування потенційних зобов'язань при розрахунку коефіцієнтів, бо вони не відображаються в балансі;
- виплати, що мають бути у перспективі не враховуються, адже вони змогли б спричинити вплив грошових коштів [38, с. 284].

Важливе місце в оцінці платоспроможності підприємства має дослідження його фінансового стану на основі розрахунку показників фінансової стійкості. Розглянемо основні з них [34, с. 62]:

- коефіцієнт фінансової автономії;
- коефіцієнт фінансування;
- коефіцієнт фінансового левериджу;
- коефіцієнт покриття запасів;
- коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами;
- коефіцієнт маневреності власного капіталу.

Коефіцієнт фінансової автономії розраховується як відношення власного капіталу підприємства до підсумку балансу підприємства і показує

питому вагу власного капіталу в загальній сумі засобів, авансованих у його діяльність. Частина власного капіталу в загальній сумі фінансових ресурсів повина бути не меншою 50%, тобто коефіцієнт автономії має бути більше або дорівнювати 0,5.

Коефіцієнт незалежності характеризує незалежність підприємства від позикових джерел, тобто здатність підприємства виконати свої зобов'язання за рахунок використання власних активів, його. Низьке значення коефіцієнта говорить про можливість дефіциту грошових коштів, стає вище ризик неплатоспроможності.

Коефіцієнт фінансування розраховується як співвідношення залучених та власних засобів і характеризує залежність підприємства від залучених засобів. Коефіцієнт фінансування повинен бути меншим 1,0.

Коефіцієнт фінансового левериджу характеризує залежність підприємства від довгострокових зобов'язань. Фінансовий леверидж – один з показників, який застосовується для оцінки ефективності використання позикового капіталу. Ефект фінансового важеля показує, на скільки відсотків збільшується рентабельність власного капіталу за рахунок залучення позикових коштів в оборот підприємства. Показник фінансового левериджу розраховується за формулою:

$$\text{ФЛ} = (\text{Б} - \text{ВК}) / \text{ВК} \quad (1.5)$$

де Б – баланс, ВК – власний капітал.

Зменшення значення цього показника свідчить про позитивні зміни на підприємстві, його граничне значення – 0,25.

Коефіцієнт забезпечення операційної діяльності власними оборотними коштами (Кз) розраховується як відношення величини робочого капіталу до величини оборотних активів підприємства. Робочий капітал – це різниця між оборотними активами підприємства та його поточними зобов'язаннями, він складається з частини оборотних активів, які фінансуються за рахунок

власного капіталу і довгострокових зобов'язань. Цей коефіцієнт вказує, яка частка оборотних активів фінансується за рахунок власних коштів підприємства, і розраховується за формулою:

$$K_3 = (OA - ПЗ) / ВОК \quad (1.6)$$

Маневреність власних власного капіталу (Мвк) показує, яка частина власного капіталу використовується для фінансування поточної діяльності, тобто яка вкладена в оборотні засоби, а яка – капіталізована. Характеризує ту частину власних оборотних коштів, яка має абсолютну ліквідність, тобто перебуває в грошовій формі:

$$M_{\text{ФК}} = ВК / ГА \quad (1.7)$$

Для нормально функціонуючого підприємства цей показник змінюється від 0 до 1. Позитивною тенденцією є зростання показника.

Для більш повного аналізу платоспроможності підприємства розглянемо ще інші показники фінансової стійкості та ефективності діяльності [42, с.280].

Коефіцієнт концентрації власного капіталу характеризує частку власного капіталу у балансі підприємства. Нормативне значення більше 0,5, чим вищим є значення цього показника, тим підприємство є більш фінансово стійким, стабільним і незалежним від зовнішніх кредиторів. Він розраховується шляхом ділення суми власного капіталу на валюту балансу.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу показує, яку частину в балансі підприємства становить позиковий капітал. Граничне значення – 0,5. Розраховується як відношення позикових коштів до валюти балансу.

Загальний коефіцієнт платоспроможності визначає здатність підприємства покрити всі свої довгострокові і поточні зобов'язання наявними

активами. Показник розраховують як відношення активів підприємства до його зобов'язань.

Коефіцієнт поточної платоспроможності характеризує забезпеченість поточних зобов'язань підприємства його оборотними активами на визначений строк. Розраховується як відношення суми оборотних активів підприємства до його короткострокових зобов'язань.

Коефіцієнт оборотності активів характеризує ефективність використання активів підприємства, тобто скільки продукції продано за визначений період на кожен гривню використаних активів. Розраховується як відношення виручки від реалізації товарів, робіт та послуг до середньорічної вартості активів підприємства.

Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами відноситься до групи показників фінансової стійкості та є індикатором здатності компанії фінансувати оборотний капітал за рахунок власних оборотних коштів. Коефіцієнт розраховується як співвідношення власних оборотних коштів до оборотних активів. Значення показника демонструє частку власних оборотних коштів у сумі оборотних активів компанії. Нормативним значенням є 0,1 і вище.

У більшості випадків основними проблемами, що зумовлюють недостатній рівень ліквідності та платоспроможності промислового підприємства є:

- низький рівень розрахунково-платіжної дисципліни;
- високий рівень низьколіквідних активів у загальній вартості майна підприємства;
- низький рівень окупності капітальних вкладень;
- відсутність страхових фондів [43, с.124].

З метою запобігання банкрутства для діагностики платоспроможності підприємства використовують моделі, що дозволяють виявити існування загрози. Адже, основними зовнішніми чинниками, що призводять до зростання кількості збиткових та збанкрутілих підприємств є:

- дестабілізація економічного та політичного середовища у нашій державі;
- поступовий відтік капіталу з національного ринку;
- регулярні зміни у законодавстві, що веде за собою невизначеність у діях учасників вітчизняного економічного середовища;
- нестабільність національної валюти;
- низька купівельна спроможність споживачів;
- зростання собівартості продукції підприємств через подорожчання цін на сировину [24, с. 84].

В умовах, які склалися на даний час, суб'єктам господарювання необхідно приділяти особливу увагу своєчасному реагуванню на появу загрози банкрутства. Детальніше зупинимось на п'ятьох моделях прогнозування ймовірності банкрутства: п'ятифакторна модель Е. Альтмана; дискримінантна модель Дж. Таффлера і Г.Тішоу; модель Г. Спрінгейта; модель У.Бівера; дискримінантна функція вітчизняного науковця О.О.Терещенко.

Моделі прогнозування банкрутства, що були розроблені зарубіжними і вітчизняними науковцями, містять у собі ключові показники, які відображають фінансовий стан досліджуваного підприємства. На основі цих коефіцієнтів, у більшості вищезазначених моделей, розраховується комплексний показник ймовірності банкрутства з ваговими коефіцієнтами біля індикаторів [2, с. 118]. Однією з найвідоміших моделей однофакторного дискримінантного аналізу ймовірності банкрутства є система показників У. Бівера.

За системою комплексної однокритеріальної оцінки фінансового стану підприємства з метою діагностики банкрутства У. Бівер запропонував розрахувати наступні показники: коефіцієнт Бівера, рентабельність активів, коефіцієнт концентрації позикового капіталу; коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом; коефіцієнт покриття (таблиця 1.3).

Таблиця 1.3 – Система показників діагностики банкрутства підприємства за методикою У. Бівера [25, с. 88]

Показники	Алгоритм розрахунку	Значення показників		
		Для благополучних підприємств	За 5 років до банкрутства	За 1 рік до банкрутства
Коефіцієнт Бівера	$\frac{\text{Чистий прибуток} + \text{Амортизація}}{\text{Зобов'язання}}$	0,4 – 0,45	0,17	-0,15
Рентабельність активів	$\left(\frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Активи}}\right) \times 100\%$	6-8	4	-22
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$\frac{\text{Довгострокові зобов'язання} + \text{Короткострокові зобов'язання}}{\text{Пасиви}}$	До 0,5	0,50 – 0,80	Більше 0,80
Коефіцієнт покриття активів власним оборотним капіталом	$\frac{\text{Власний капітал} - \text{Позаоборотні активи}}{\text{Активи}}$	Більше 0,4	0,4 -0,3	0,29 – 0,06
Коефіцієнт покриття	$\frac{\text{Оборотні активи}}{\text{Короткострокові зобов'язання}}$	Більше 3,2	3,2 - 2	2 - 1

Для кожного з цих показників на основі аналізу 79 фінансово неспроможних та такого ж числа фінансово спроможних підприємств У. Бівер розробив шкалу граничних значень для американських підприємств. Нормативні значення показників розподілені на три групи: для стійких компаній, за 5 років до банкрутства та за 1 рік до банкрутства. Ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, за якого протягом тривалого часу (1,5 – 2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,17. У цьому випадку підприємство починає працювати в борг, при зниженні значення коефіцієнта Бівера до – 0,15 підприємству загрожує банкрутство протягом 1 року [26, с. 108-109].

У вітчизняній практиці для діагностики стану неплатоспроможних підприємств також рекомендується розраховувати коефіцієнт Бівера. Методичними рекомендаціями щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства критичне значення коефіцієнта

Бівера визначено на рівні 0,2. У разі, якщо цей показник нижче, то це відображає небажане скорочення частки прибутку, що спрямовується на розвиток виробництва.

Необхідно зазначити, що однією із найбільш розповсюдженою зарубіжною моделлю прогнозування банкрутства є модель «Z - рахунку» Е. Альтмана 1985 року. Точність прогнозування банкрутства за цією моделлю в межах одного року досягає 95%, двох років – 83%. Однак, такий рівень об'єктивності показників характерний для компаній розвинутих країн, таких як США, Канада, Японія тощо. Для розрахунку ймовірності настання банкрутства за моделлю Е. Альтмана для підприємств малого та середнього бізнесу результати можуть бути недостовірними, а для вітчизняних підприємств модель не адаптована – це є важливими недоліками даної моделі [21, с.80].

Зауважимо, що коли значення інтегрованого показника знаходяться в інтервалі від 1,23 до 2,9 (зона невизначеності), Z-критерій Альтмана не працює. Тому, використовуючи цю модель на підприємствах України, критичне значення Z-рахунку необхідно сприймати лише як сигнал можливої фінансової небезпеки, після отримання якого потрібно терміново проводити поглиблений аналіз причин незадовільного фінансового стану і розробляти заходи щодо їх усунення. Якщо $Z < 1,23$, то це означає високу ймовірність банкрутства, тоді як значення $Z > 1,23$ – свідчить про його малу ймовірність. Однією з переваг цієї моделі – максимальна точність, але її застосування для підприємств України з метою відображення реальної фінансової ситуації ще залишається під сумнівом. Вагові коефіцієнти моделі не є надійними, для вітчизняних підприємств аналітика повинна бути адаптована. Проте зазначена модель Е.Альтмана є основою для досліджень методів прогнозування банкрутства й оцінки рівня платоспроможності підприємств.

У таблиці 1.4 представлені формули розрахунку результуючого показника імовірності настання банкрутства та їх складові за кожною моделлю [23, с. 31–32, 65, 177; 27].

Зазначимо, що в результаті аналізу придатності зарубіжних моделей та дискримінантних функцій для оцінювання ймовірності загрози банкрутства на українських підприємствах виявлено ряд недоліків. Існують значні відмінності у факторах зовнішнього економічного середовища, які генерують загрозу банкрутства суб'єктів господарювання в Україні; не враховуються галузеві особливості діяльності вітчизняних підприємницьких структур; є розбіжності у веденні обліку і розрахунку окремих показників. Констатуємо, що використання західних моделей діагностики банкрутства на підприємствах України даватиме необ'єктивні прогнози. Щоб вирішити вищезазначені проблеми, необхідно скорегувати вагу показників, які застосовують у дискримінантних функціях та додатково враховувати низку інших індикаторів, які дадуть змогу у повній мірі характеризувати фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Проблему використання зарубіжних моделей для оцінки загрози банкрутства на вітчизняних підприємствах на практиці наважився вирішити вітчизняний економіст О.Терещенко. Він розробив модель, яка є універсальною для оптимальної діагностики ймовірності банкрутства українських промислових підприємств, оскільки вона має враховувати всі складові стабільного фінансового стану: ліквідність, прибутковість, структуру майна, оборотність то інші.

Таким чином, узагальнюючи проведені дослідження щодо визначення найбільш достовірної моделі оцінки ймовірності банкрутства на українських промислових підприємствах порадимо використовувати наступні рекомендації:

- під час аналізу використовувати кількісні та якісні критерії, що дають змогу виявити потенційну загрозу банкрутства;
- при відборі індикаторів кризового явища обов'язково враховувати особливості економічних циклів підприємства обраної галузі;
- при виборі методичного інструментарію діагностики банкрутства

Таблиця 1.4 – Моделі прогнозування ймовірності банкрутства, запропоновані західними та вітчизняними економістами

Моделі оцінки ймовірності банкрутства	Розрахункова формула фінансового коефіцієнта	Інтерпретація інтегрального показника дискримінантної моделі
<p>П'ятифакторна модель Альтмана $Z = 1,2X_1 + 1,4X_2 + 3,3X_3 + 0,6X_4 + 1,0X_5$</p>	<p>X_1 = робочий капітал / загальна вартість активів; X_2 = нерозподілений прибуток / загальна вартість активів; X_3 = валовий прибуток(збиток) / загальна вартість активів; X_4 = власний капітал (ринкова вартість) / поточні зобов'язання; X_5 = чиста виручка від реалізації / загальна вартість майна активів</p>	<p>$Z < 1,8$ – ймовірність банкрутства дуже висока; $1,81 < Z < 2,70$ – висока ймовірність банкрутства; $2,71 < Z < 2,9$ – банкрутство можливе; $Z > 3$ – ймовірність банкрутства дуже низька</p>
<p>Модель Таффлера і Тишоу $Z = 0,53A + 0,13B + 0,18C + 0,16D$</p>	<p>A = прибуток від реалізації / короткострокові зобов'язання; B = оборотні активи / загальна сума зобов'язань; C = короткострокові зобов'язання / загальна вартість активів; D = виручка від реалізації / загальна вартість активів</p>	<p>$Z < 0,2$ – є висока вірогідність банкрутства; $Z > 0,3$ – добрі довгострокові перспективи</p>
<p>Модель Спрінггейта $Z = 1,03A + 3,07B + 0,66C + 0,4D$</p>	<p>A = робочий капітал / загальна вартість активів; B = прибуток до сплати податків та процентів / загальна вартість активів; C = прибуток до сплати податків / короткострокові зобов'язання; D = обсяг продажу / загальна вартість активів</p>	<p>$Z < 0,862$ – потенційний банкрут; $Z > 0,862$ – стабільне фінансове становище</p>
<p>Універсальна дискримінантна функція О. Терещенко для машинобудування $Z = 0,213X_1 + 2,208X_2 + 0,67X_3 + 1,13X_4 + 1,48X_5 + 0,515X_6 + 0,467X_7 - 2,599$</p>	<p>X_1 – коефіцієнт покриття; X_2 – коефіцієнт фінансової незалежності; X_3 – коефіцієнт оборотності активів; X_4 – коефіцієнт рентабельності операційного продажу за грошовим потоком; X_5 – коефіцієнт рентабельності активів за вільним грошовим потоком; X_6 – рентабельність продажу; X_7 – коефіцієнт оборотності оборотних активів.</p>	<p>$Z < -0,8$ – підприємство знаходиться у фінансовій кризі, загроза банкрутства існує; $-0,8 < Z < 0,51$ – фінансова стійкість підприємства порушена, але необхідно здійснити додатковий аналіз; $0,51 < Z$ – підприємство фінансово стійке</p>

максимально використовувати світовий досвід враховуючи особливості умов діяльності українських підприємств.

1.3 Антикризове управління підприємством

У період кризи проблема управління є найважливішою. Висока компетентність управлінців у таких умовах, з одного боку, дає змогу впливати на розвиток окремих кризових процесів, а з іншого — потребує високої якості управління. Розвиток кризи може спричинити два варіанти кінцевого результату дій менеджменту: банкрутство або подолання кризи [21].

Антикризове управління — це управління, здатне випереджати або пом'якшувати кризи, а також утримувати функціонування підприємства в режимі виживання в певний період і виводити його із кризового стану з мінімальними витратами[23].

Особливість антикризового управління виявляється в об'єднанні в систему діагностики, попередження, подолання кризи, стратегії реструктуризації і застосування нестандартних методів в управлінні персоналом. З цих позицій антикризове управління представляється як конструктивна реакція на виявлені в результаті діагностики зміни, що загрожують банкрутством або порушенням нормального функціонування.

Комплексно визначити сутнісні риси антикризового управління можливо шляхом аналізу його ключових функцій. Так, антикризове управління, виконує п'ять основних функцій: установлення цілей; планування; організацію; мотивацію та контроль за виконанням цілей. Прийняття рішення і комунікації є сполучними ланками між зазначеними функціями.

Крім цього О. Б. Афанасьєва зазначає, що антикризове управління має ряд специфічних функцій [24]. У результаті аналізу наукової економічної

літератури ми дійшли висновку, що вони є деталізацією основних функцій, враховуючи специфічність його сутнісних ознак та форм прояву (рис. 1.3).

Рисунок 1.3 – Специфічні функції антикризового управління

Варто зазначити, що в основі специфічних функцій антикризового управління лежать загальні функції менеджменту. З цих позицій доцільно визначити, що антикризове управління істотно відрізняється від традиційного управління підприємствами, має свою специфіку, що пов'язана з суттєвими змінами в умовах діяльності підприємства, а також з непередбачуваністю ситуації, новими управлінськими проблемами, асиметрією інформації, способами руху ресурсів, можливостями до ступеню керованості процесів [11]. Їх основні характеристики, що відображають як спільні, так і відмінні риси, представлено у таблиці 1.5. Враховуючи вищезазначені відмінності, можна стверджувати, що антикризове управління нерозривно пов'язане з традиційним управлінням на підприємстві, оскільки враховує всі його принципи, функції, цілі та завдання.

Таблиця 1.5 – Порівняльна характеристика традиційного та антикризового управління [11; 25]

Характеристики управління	Традиційне управління	Антикризове управління
Умови діяльності підприємства	невисокий темп змін, передбачуваність ситуацій, управлінські проблеми повторюються	високий темп змін, непередбачуваність ситуації, нові управлінські проблеми
Мета та задачі діяльності підприємства	отримання максимального прибутку	ліквідація причин кризових тенденцій або їх наслідків при мінімізації часу та витрат
Об'єкт управління	організаційно відокремлена ланка або процес, які є основою цілеспрямованого управлінського впливу	кризові ситуації в діяльності підприємства, зокрема причини їх виникнення, розвиток, заходи щодо їх запобігання.
Функції управління	планування; організація; координація; мотивація та контроль за виконанням цілей.	функції традиційного управління та специфічні функції, пов'язані з безпосередньою метою здійснюваних заходів
Організаційна структура управління	стабільна або екстенсивно змінювана з чітко окресленими функціями на довгостроковий період, вузька функціональна спрямованість.	гнучка, змінювана у відповідності до антикризових пріоритетів без чіткого розподілу функцій на довгостроковий період
Стиль керівництва	Демократичний	демократичний з елементами авторитарного
Організація та акумуляція ресурсів для досягнення поставлених задач	жорстка структура	гнучка структура на основі розподілу ресурсів відповідно до антикризових пріоритетів.
Характер управлінської інформації	регламентовані інформаційні потоки, надлишок інформації	залежність інформаційних потоків від кризової ситуації, що складається; недостатня, недостовірна інформація
Характер прийняття управлінських рішень	рішення приймаються зважено в рамках курсу стратегії та місії підприємства	швидкість рішень залежить від характеру та масштабу розгортання кризових явищ
Спосіб вирішення управлінських проблем	реакція у відповідь на проблему, що виникла, орієнтація на минулий досвід	передбачення та можливе уникнення проблем, орієнтація на творчий пошук та нові підходи
Система заохочень	заохочення за стабільність та ефективність	заохочення за ініціативу, ситуаційне заохочення

Отже, антикризове управління – це організований процес, спрямований на виявлення, недопущення та усунення кризових явищ шляхом реалізації відповідних функцій на стратегічному та тактичному рівнях з метою забезпечення функціонування та розвитку підприємства.

Такий підхід до визначення категорії «антикризове управління» та аналіз його відмінностей від традиційного управління дає можливість

формувати стратегію розвитку та діяльності підприємства з урахуванням можливості появи кризових явищ та реальною можливістю протидіяти вже існуючим кризам.

Розглядаючи сутність та завдання антикризового управління, усі дослідники єдині в думці стосовно його специфічності. Основні відмінності, що притаманні антикризовому управлінню, таким чином, полягають у наступному: специфічність мети здійснення – збереження підприємства як господарюючого суб'єкта та відновлення його платоспроможності; використання специфічного управлінського інструментарію; відокремлення суб'єктів здійснення, які мають відповідну фахову підготовку, повноваження, знання та навички, беруть на себе відповідальність за результати своєї діяльності; забезпечення високої ефективності управлінського впливу потребує більш високих фінансових та інтелектуальних витрат, відповідно має більшу вартість порівняно з нормальними умовами господарювання.

Таким чином, в основі антикризового управління лежить: аналіз стану макро- і мікросередовища і вибір місії підприємства; пізнання економічного механізму виникнення кризових ситуацій і моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовищ фірми з метою раннього виявлення «сигналів» про загрозу наближення кризи; стратегічний контролінг діяльності підприємства і розробки стратегії запобігання її неплатоспроможності; оперативна оцінка і аналіз фінансового стану фірми, виявлення можливості настання банкрутства; розробка політики поведінки в умовах кризи, що наступила, і виходу з неї фірми; постійне урахування ризику підприємницької діяльності і виробітку заходів по його зниженню.

Антикризове управління – це постійно організоване спеціальне управління, в основу якого покладена система методів та принципів розробки та реалізації специфічних управлінських рішень, що приймаються відокремленим суб'єктом в умовах суттєвих ресурсних та часових обмежень, підвищеного ризику, фінансових та інтелектуальних витрат для відновлення

життєздатності підприємства та недопущення його ліквідації як господарюючого суб'єкта.

Для розуміння антикризового управління слід зобразити сутнісне бачення антикризового управління (рис. 1.4), яке повинно об'єднати і розкрити сутність усіх основних складових антикризового управління: предмета, об'єкта, головної мети, групи основних цілей, принципів, функцій, методів і визначити систему антикризового управління.

Рисунок 1.4 – Сутнісне бачення (елементи) антикризового управління на підприємстві

На сьогоднішній день в Україні основи антикризового управління підприємством у теоретичному й практичному плані потребують подальшої

розробки і вдосконалення. У більшості випадків з метою координації та стимулювання бізнес-процесів, що відбуваються в на підприємстві механічно переносяться методи й прийоми антикризового управління, запозичені з країн ринкової економіки, які без урахування особливостей вітчизняних умов важко адаптуються до практичної господарської діяльності.

Висновки до 1 розділу

У сучасній економічній літературі існують різні підходи до визначення сутності, причини виникнення та розгортання кризових явищ у діяльності підприємств. У фундаментальних працях та дослідженнях вчених існує велика кількість суперечливих поглядів щодо визначення змісту поняття «економічна криза».

Економічні кризи у переважній більшості мають закономірний характер, що притаманний циклічності розвитку будь-якої системи в економіці: від окремого суб'єкта господарювання до міжнародної економіки.

Узагальнивши різні підходи щодо визначення сутності «економічна криза», ми пропонуємо авторське трактування поняття «економічна криза» під яким слід розуміти порушення фінансової рівноваги в діяльності підприємства, яке призводить до переходу підприємства або у новий стан або припинення його існування. З даного визначення випливає, що економічна криза може і загрожувати існуванню підприємства і, при сприятливих обставинах, вивести на новий рівень функціонування шляхом впровадження антикризових заходів.

Для визначення антикризових заходів потрібна відповідна аналітична база, яка може бути отримана шляхом оцінювання масштабу кризового розвитку.

Щоб не допустити кризову ситуацію, яка може призвести до банкрутства підприємства, потрібно вміло керувати фінансовими ресурсами та постійно контролювати показники платоспроможності. З метою

запобігання банкрутства для діагностики платоспроможності підприємства використовують наступні моделі, що дозволяють виявити існування загрози:

- п'ятифакторна модель Е. Альтмана;
- дискримінантна модель Дж. Таффлера і Г.Тішоу;
- модель Г. Спрінгейта;
- методика У.Бівера;
- дискримінантна функція вітчизняного науковця О.О.Терещенко.

Зазначені моделі прогнозування банкрутства зарубіжних авторів мають ряд істотних обмежень для їх використання на українських підприємствах. Вони не адаптовані до вітчизняної економіки і не враховують специфіку діяльності вітчизняних підприємств, а саме: особливості в системі бухгалтерського обліку та податковому законодавстві, вплив інфляції на формування показників діяльності підприємства, галузеву приналежність підприємства й ін. Найбільш адаптованою зарубіжною моделлю до особливостей вітчизняної економіки є коефіцієнтний метод оцінювання У. Бівера. Дискримінантна модель вітчизняного вченого О. Терещенка має значні переваги над зарубіжними моделями, тому що розроблена з використанням вітчизняних статистичних даних, з урахуванням сучасної міжнародної практики та галузевих особливостей підприємств.

Гостроту криз можна й потрібно усувати з урахуванням їх особливостей, а також своєчасно розпізнаючи їх наближення за допомогою якісного діагностичного інструментарію. Це досягається лише за допомогою антикризового управління.

Під антикризовим треба розуміти управління, здатне запобігати або пом'якшувати кризові ситуації у виробничо-господарській діяльності, а також утримувати функціонування підприємства в режимі виживання в період кризи і виходити з кризового стану з мінімальними втратами.

2 АНАЛІЗ МАСШТАБІВ РОЗВИТКУ КРИЗИ НА ПАТ «ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ АГРЕГАТНИЙ ЗАВОД»

2.1 Організаційно-економічна характеристика діяльності ПАТ «ДАЗ»

ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» – велике машинобудівне підприємство з 90-річним досвідом випуску виробів авіаційної техніки, гідроапаратури для шахт і товарів народного споживання.

Структуру підприємства умовно можна розділити на три виробництва. Перше виробництво – займається виготовленням агрегатів високого тиску і гідроапаратури. Воно об'єднує всі служби і цехи, які необхідні для повного технологічного циклу виготовлення найбільш складних виробів: починаючи від ливарного цеху, цеху хіміко-термічної обробки деталей до цеху зборки готових виробів у пилотконтролюючих приміщеннях і випробування їх на спеціальних стендах. Друге виробництво – випускає широку гаму відцентрових насосів, які знайшли своє застосування у всіх літальних апаратах, що випускаються в країнах СНД. Третє виробництво – це виробництво електродвигунів і товарів народного вжитку різного призначення (пилососи, електропобутові інструменти тощо).

В організаційній структурі товариства окремо стоять його дочірні підприємства, що діють як самостійні юридичні особи, не утворюючи разом з материнською структурою будь-яких формальних об'єднань:

1) дочірнє підприємство «Оздоровчий комплекс ім. космонавта Комарова В. М.», розташоване в м.Генічеськ Херсонської області на базі колишнього піонерського табору. Тут на пільгових умовах відпочивають та оздоровлюються працівники товариства та їх сім'ї;

2) дочірнє підприємство фірма «Ракета», розташоване в м.Дніпропетровську, займається переважно торгово-посередницькою діяльністю, виступаючи почасти ділером товариства, сприяючи прискоренню обертання обігових коштів товариства та зниженню його витрат в сфері реалізації продукції;

3) дочірнє підприємство «Авіаагрегат», розташоване в м.Дніпропетровськ, виконує щодо товариства такі ж завдання, як і фірма «Ракета»;

4) дочірнє підприємство «Авіакомплект», розташоване в м.Дніпропетровську, також займається торгово-посередницькою діяльністю, але воно зорієнтоване на вирішення питань матеріально-технічного забезпечення потреб товариства та його транспортне обслуговування.

Філій та представництв товариство не має.

На сьогоднішній час на ПАТ «ДАЗ» випускають і реалізують наступні види продукції та надають послуги, зазначені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Перелік продукції ПАТ «ДАЗ»

№	Категорія	Асортимент
1	Гірничо-шахтне обладнання	Гідророзподільники (ГСД, РСД, ЕРА 32); Гідроклапани запобіжні; Гідроклапан зворотний; Гідрозамок односторонній; Блоки управління; Блок МEG; Гідростійки; Фільтри; Індикатор тиску; Крани кульові і відсічні
2	Електродвигуни, електрогенератори, електроклапани	Електродвигуни загальнопромислового призначення; Електродвигуни для залізничного транспорту
3	Товари народного споживання	Арматура СІП; Газові фільтри; Заглиблені контейнери
Послуги		
ливарно-термічна обробка; холодна штамповка; гальванопокриття і фарбування; механічна й термічна обробка; послуги інженерного центру; вимірювальна техніка; інструментальне виробництво; виробництво електроприводів і гідроциліндрів; ремонт гідроциліндрів		

Завод оснащений обладнанням відомих фірм Італії, Німеччини, Швейцарії, Чехії, значна частина якого – обробні центри з ЧПК, що дозволяють виготовляти складні деталі з жаростійких і нержавіючих сталей, з кольорових металів.

ПАТ «ДАЗ» має розвинене електротехнічне виробництво, обладнання для виготовлення деталей з пластмас і гум, оснащене гальванічними і ливарними потужностями, має інструментальне виробництво, за допомогою якого виготовляє високоякісний інструмент для обробки високолегованих, жароміцних і нержавіючих сталей.

Підприємство одним з перших в Україні отримало сертифікат на свою систему менеджменту якості. На Дніпропетровському агрегатному заводі в 1974-1976 рр. була розроблена і впроваджена «Комплексна система управлінням якістю продукції (КС УКП), фактично – це система управління підприємством за критеріями якості.

Для виробництва продукції на підприємстві використовується досить широкий асортимент чорних та кольорових металів, пластмаса, гума, кабельна продукція, лако-фарбові вироби, деревина, тканини та інші матеріали, а також комплектуючі вироби – метизи, підшипники, електротехнічні вироби, тощо.

Джерелами постачання більшості усього цього виступають вітчизняні виробники (до 95%), лише незначна (відносно до загального обсягу постачання) частина необхідних матеріалів та комплектуючих виробів постачається безпосередньо з країїн СНД (до 5%).

Збут продукції підприємства здійснюється через власний спеціалізований підрозділ – Управління зовнішніх зв'язків і збуту продукції (УЗЗіЗП), яке має сталі зв'язки з регіональними ділерами і безпосередньо з споживачами. В постаті ділерів виступають також дочірні підприємства товариства, як, наприклад, ДП фірма «Ракета», ДП «Авіаагрегат» (почасти, й інші).

Доля в загальному обсязі реалізації за регіонами складає: Україна – 4%,

країни близького та дального зарубіжжя – 96%. Основний споживач продукції спеціального призначення на вітчизняному ринку – ПАТ «Мотор Січ» (м. Запоріжжя).

У виробництві авіаційної та іншої техніки спеціального призначення у підприємства практично немає конкурентів в Україні.

Розглянемо основні економічні показники діяльності ПАТ «ДАЗ» за 2016-2018 рр. (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2 – Основні економічні показники діяльності ПАТ «ДАЗ» за 2016-2018 рр.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Зміна 2018/2016 (+/-)	Темп приросту, %
Виручка від реалізації продукції, тис. грн.	306917	329392	290543	-16374	-5,3
Валовий прибуток, тис. грн	152148	172454	122432	-29716	-19,5
Прибуток до оподаткування, тис. грн.	54538	12732	22912	-31626	-57,9
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	33313	-13491	15854	-17459	-52,4
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	2666	2660	2582	-84	-3,1
Продуктивність праці, тис. гривень/особу	115,1	123,8	112,5	-2,6	-2,2
Запаси, тис. гривень	122911	145717	179365	56454	+4,8
Собівартість продукції, тис. грн	154769	156938	168111	13342	+8,6
Рентабельність продажу, %	10,8	6,04	5,45	-5,35	-5,4
Рентабельність діяльності, %	10,8	4,09	5,4	-5,4	-49,7

На підприємстві за 2016-2018 роки виручка від реалізації зменшилась на 16374 тис. грн., що складає 5,3%. Валовий прибуток, прибуток до

оподаткування та чистий прибуток зменшились на 19,5%, 57,9% та 52,4% відповідно.

Середньооблікова чисельність персоналу підприємства у 2016 році була 2666 осіб, у 2018 році стало на 84 особи менше. Продуктивність праці у 2016 році 115,1 тис. грн./особу, у 2018 році вона зменшилась на 2,6 тис. грн. або на 2,2%.

Запаси підприємства у 2016 році склали 122911 тис. грн, у 2018 році вони зросли на 56454 тис. грн. або на 4,8%.

Собівартість продукції у 2016 році дорівнювала 154769 тис. грн., у 2018 році вона зросла на 13342 тис. грн., у відсотках – 8,6%.

Рентабельність продажу у 2016 році склала 10,8%, у 2018 році показники погіршились до 5,45%. Рентабельність діяльності заводу у 2016 році – 10,8%, у 2018 році стала 5,4%. Це достатньо низький рівень для такого підприємства.

Аналіз фінансово-економічного стану підприємства ПАТ «ДАЗ» виконаємо за даними балансу за 2016-2018 рр.

В таблиці 2.3 представлена структура майна і його джерел за звітністю підприємства.

Таблиця 2.3 – Аналіз структури майна і його джерел за 2016-2018 роки, %

АКТИВ	2016	2017	2018	ПАСИВ	2016	2017	2018
Всього майна, в тому числі:	100	100	100	Всього майна, в тому числі:	100	100	100
необоротні активи	51	53	43	власний капітал	12	14	15
оборотні активи	49	47	57	довгострокові зобов'язання і забезпечення	73	67	59
групи вибуття	-	-	-	поточні зобов'язання і забезпечення	15	19	26

На ПАТ «ДАЗ» питома вага необоротних активів більше, ніж питома вага оборотних. Частка необоротних активів у 2016 році склала 51%, у 2017

році зросла на 2%, у 2016 році знизилась на 10%. Оборотні активи у 2016 році мали питому вагу 49% і водночас у 2018 році збільшилась до 57%. Відобразимо динаміку змін складових активу балансу за 2016-2018 рр. на рисунку 2.1.

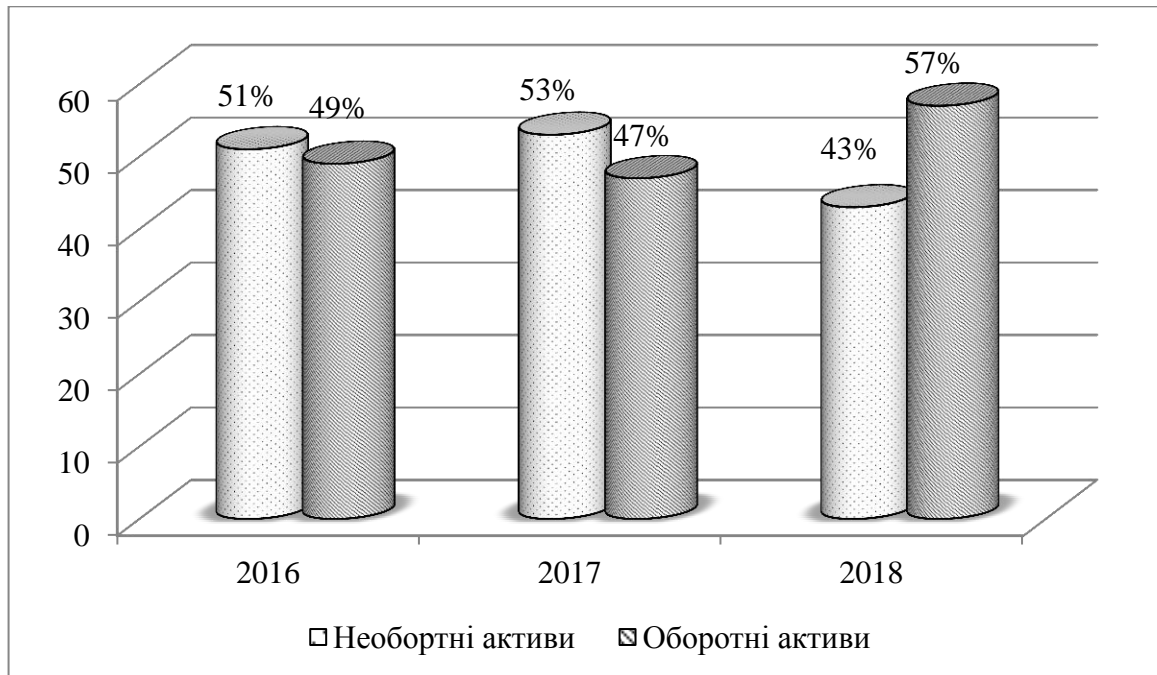

Рисунок 2.1 – Динаміка змін активу балансу за 2016-2018рр.

Власний капітал у 2016 році має питому вагу 12% у структурі пасивів, його частка у 2018 році зросла до 15%. Довгострокові зобов'язання у 2016 році склали 73% в динаміці вони зменшились у 2017 році на 6%, у 2018 році на 8%. Підприємство погасило довгострокові позики за цей період. Поточні зобов'язання підвищились на 9% за 2016-2018 роки, що свідчить про неефективність діяльності підприємства.

Відобразимо динаміку змін складових пасиву балансу за 2016-2018 рр. на рисунку 2.2.

Для узагальнюючої характеристики ефективності використання основних фондів, у першу чергу, проаналізуємо фондівдачу та інші показники, які розкривають їх ефективне використання (таблиці 2.4).

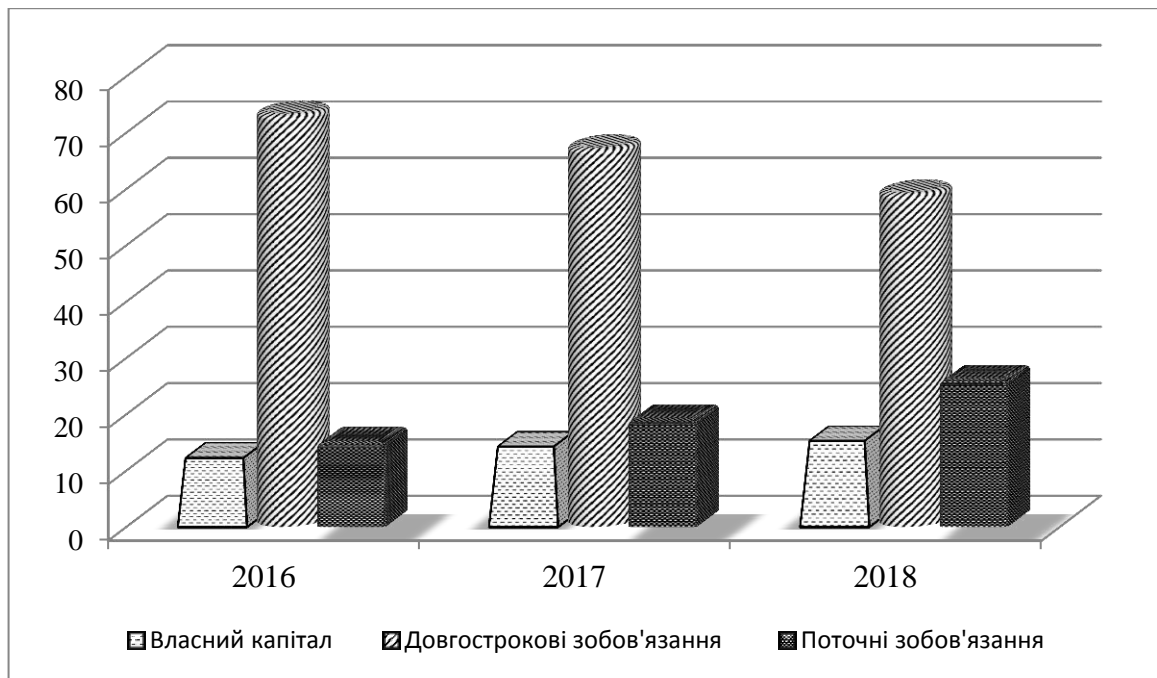

Рисунок 2.2 – Динаміка змін пасиву балансу за 2016-2018 рр.

Як видно з таблиці 2.4 показник фондovіддачі у 2018 році склав 2,71, що майже на відсоток менше, ніж у 2016 році. Із зниженням фондovіддачі фондоозброєність збільшилась на 12,2%.

Таблиця 2.4 – Показники ефективності використання основних виробничих фондів та їх рух за 2016-2018рр.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Зміни 2017/2016, %	Зміни 2018/2017, %	Зміни 2018/2016, %
Середньорічна вартість основних виробничих фондів, тис. грн	105009	110596	114142	5,320998	3,206264	8,697867
Частка основних засобів в активах підприємства, %	21,4	21,9	26,1	1,02	1,2	1,2
Кількість працівників, люд.	2666	2660	2582	-	-	-
Коефіцієнт зносу ОФ	0,89	0,88	0,87	-1,3	-0,7	-2,01
Фондовіддача	2,74	2,87	2,71	4,9	-5,6	-0,96
Фондомісткість	0,36	0,35	0,37	-4,7	5,9	0,97
Фондоозброєність	39,4	41,6	44,2	5,5	6,3	12,2

Фондомісткість коливається в межах 0,35-0,37, її зріст свідчить про нераціональне використання основних засобів і капіталу підприємства. Частка основних засобів в активах підприємства у 2016 році склала 21,4%, у 2017 році збільшилась на 1,02%, у 2018 році на 1,2% що не є позитивним явищем у діяльності підприємства.

Далі проаналізуємо показники що характеризують швидкість обороту оборотних коштів, і є показниками ефективності їх використання. Коефіцієнти представимо у вигляді таблиці 2.5.

Таблиця 2.5 – Показники ефективності використання оборотних засобів за 2016-2018рр.

Показники	2016	2017	2018	Зміни 2017- 2016р	Зміни 2018- 2017р	Зміни 2018- 2016р
Чистий дохід від реалізації продукції, тис. грн	306917	329392	290543	+22475	-38849	-16374
Коефіцієнт оборотності, (Коб)	1,2	1,34	1,25	0,14	-0,094	0,05
Коефіцієнт завантаження, (Кзав)	0,83	0,74	0,8	-0,09	0,056	-0,033
Тривалість обороту (Тоб), днів	305	272	293	-33	21	-12
Рентабельність оборотних коштів (Рок), %	29,4	31,6	19,9	2,28	-11,75	-9,47

Як видно з таблиці 2.5 оборотність оборотного капіталу у 2018 році сповільнилась на 0,09 обороту і склала 1,25. У 2017 році порівняно з 2016 роком оборотність зростала – на 0,14 обороту. Прискорення оборотності сприяла приросту обсягів реалізованої продукції, збільшенню доходу на 30206 тис. грн. і зменшенню потреби в оборотному капіталі. Тривалість одного обороту у 2017 році зменшилась на 33 дні, у 2018 році зросла на 21

день. Завдяки цьому у підприємства зменшилась необхідність у залученні додаткових фінансових коштів, а споживання оборотних засобів було зведене до мінімуму.

Проаналізуємо структуру і зміну витрат підприємства ПАТ «ДАЗ» за економічними елементами (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Аналіз складу операційних витрат підприємства за 2016-2018рр.

Елементи витрат	2016 рік		2017 рік		2018 рік		Відхилення 2018 від 2016 року	
	Сума тис.грн	Питома вага, %	Сума тис.грн	Питома вага, %	Сума тис.грн	Питома вага, %	Сума тис.грн	%
Матеріальні витрати	81483,5	31,6	92512,5	31,5	99377,5	31,8	17894	21,9
Витрати на оплату праці	97129	37,6	113076	38,6	116940	37,4	19811	20,4
Відрахування на соц.заходи	36344,5	14,1	42557	14,5	43871,5	14	7527	20,7
Амортизація	22813,5	8,8	27124	9,2	32410	10,4	9596,5	42,1
Інші операційні витрати	20214	7,8	17835	6,1	19714	6,3	-500	-2,5
Разом	257984,5	100	293104,5	100	312313	100	54328,5	21,1

Як видно з таблиці 2.6, аналіз складу операційних витрат підприємства показав збільшення загальної суми витрат на 54328,5 тис. грн. з 2016 по 2018 рік. Структура витрат у динаміці залишилась на одному рівні, лише амортизація збільшилась на 1,6% та інші операційні витрати зменшились на 1,5%. У грошовому вимірі матеріальні витрати зросли на 17894 тис. грн., витрати на оплату праці на 19811 тис. грн., відрахування на соц. заходи на 7527 тис. грн., амортизація на 9596,5 тис. грн., а інші операційні витрати зменшились на 500 тис. грн. Отже, собівартість продукції за три роки збільшилась.

Питома вага всіх елементів витрат коливається з різницею у 0,2-2%. Найбільшу вагу мають витрати на оплату праці (37-38%), далі йдуть

матеріальні витрати (31%), майже вдвічі менше частку відрахування на соціальні заходи, амортизація (8-10%) та інші операційні витрати (6-8%).

Далі проаналізуємо основні показники ефективності використання трудових ресурсів підприємства у вигляді таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 – Аналіз ефективності використання трудових ресурсів ПАТ «ДАЗ» за 2016-2018 рр.

Показник	2016	2017	2018	Зміна 2017- 2016	Зміна 2018- 2017	Зміна 2018- 2016
Середньооблікова чисельність працюючих, люд.	2666	2660	2582	-6	-78	-84
Виручка від реалізації, тис. грн	306917	329392	290543	+22475	-38849	-16374
Фонд оплати праці, тис. грн	108866	116594	117286	+7728	+692	+8420
Продуктивність праці, тис.грн/люд.	115,1	123,8	112,5	+8,7	-11,3	-2,6
Коефіцієнт плинності кадрів	-	0,002	0,03	-	+0,027	+0,0302
Валовий прибуток тис. грн	152148	172454	122432	+20306	+50022	-29716
Прибуток на одного працівника, тис. грн	57,07	46,03	66,8	-11,04	+20,7	+9,7

За результатами аналізу продуктивність праці у 2016 році склала 115,1 тис. грн./люд., у 2017 році вона збільшилась на 8,7 тис. грн./люд. за рахунок збільшення виручки від реалізації на 38849 тис. грн. та зменшення чисельності працюючих на 6 осіб. У 2018 році продуктивність праці зменшилась на 11,3 тис. грн./люд. при зменшенні виручки від реалізації на 38849 тис. грн. та середньооблікової чисельності працюючих на 78 осіб, скоротився робочий час на підприємстві.

Коефіцієнт плинності кадрів у 2017 році становить 0,002, у 2018 році – 0,03. За три роки на заводі було звільнено 84 осіб за об'єктивними причинами. Прибуток на одного працівника у 2016 році 57,07 тис. грн. на рік, у 2017 році він зменшився на 11,4 тис. грн., у 2018 році його величина

збільшилась на 20,7 тис. грн. Валовий прибуток за три роки зменшився на 29716 тис. грн. Отже, аналіз фінансово-економічних показників свідчить про погіршення стану підприємства. Тому, важливим є виявлення глибини кризових явищ та втрати його платоспроможності для прийняття управлінських антикризових рішень.

2.2 Оцінка платоспроможності підприємства ПАТ «ДАЗ»

Для аналізу платоспроможності підприємства необхідно спочатку проаналізувати його фінансові результати за звітними даними (табл. 28).

Таблиця 2.8 – Аналіз динаміки показників фінансових результатів діяльності ПАТ «ДАЗ» за 2016-2018 рр.

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2017/2016, %	2018/2017, %	2018/2016, %
Виручка від реалізації продукції, тис.грн	306917	329392	290543	107,3	88,2	94,6
Собівартість продукції, тис.грн	154769	156938	168111	101,4	107,1	108,6
Валовий прибуток, тис.грн	152148	172454	122432	113,3	70,9	80,5
Адміністративні витрати, тис.грн	64426	74633	69785	115,8	93,5	108,3
Фінансовий результат від операційної діяльності, тис.грн	+69932	+80122	+25164	114,6	31,4	35,9
Фінансовий результат від звичайної діяльності, тис.грн	+54538	+12732	+22912	23,3	179,9	42,01
Чистий прибуток (збиток), тис.грн	33313	-13491	15854	-40,5	-117,5	47,6

Виручка від реалізації у 2016 році склала 306917 тис. грн., у 2017 році вона зросла на 7,3%, у 2018 році зменшилась на 11,8%. Собівартість реалізованої продукції за три роки збільшилась на 8,6%, у 2016 році вона дорівнювала 154769 тис. грн. Збільшення собівартості продукції зумовлено подорожчанням сировини, матеріалів, комплектуючих, подорожчанням тарифів на електроенергію та з інших об'єктивних причин. Валовий прибуток збільшився у 2017 році на 13,3% порівняно з 2016 роком, у 2018 році він знизився на 19,5% і становить 122432 тис. грн. Адміністративні витрати у 2016 році дорівнюють 64426 тис. грн., у наступному році вони підвищились на 15,8%, у 2018 році відбулося їх зменшення на 6,5%. Фінансовий результат від операційної діяльності є додатнім, у 2016 році підприємство отримало прибуток у розмірі 69932 тис. грн., у 2017 році сума зросла на 14,6%, у 2018 році зменшилась на 63,1. Фінансовий результат від звичайної діяльності у 2016 році склав 54538 тис. грн., у 2017 році він зменшився на 76,6%, у 2018 році він зріс на 79,9%. Чистий прибуток у 2016 році має величину 33313 тис. грн., у 2017 році він зменшився на 59,5%, у 2018 році зріс на 17,5%.

Для максимально точного відображення фінансово-економічного стану підприємства розрахуємо основні фінансові коефіцієнти оцінки платоспроможності підприємства (табл. 2.9). Нормативні значення показників відповідають особливостям підприємств машинобудівної галузі.

Таблиця 2.9 – Показники оцінки платоспроможності, ліквідності та рентабельності ПАТ «ДАЗ» за період з 2016-2018 рр.

Показники	Нормативне значення	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Зміна 2017/2016	Зміна 2018/2016
1	2	3	4	5	6	7
Коефіцієнти фінансової стійкості та ефективності діяльності						
Коефіцієнт концентрації власного капіталу	> 0,5	0,87	0,86	0,85	-0,01	-0,02
Коефіцієнт фінансової залежності	= 2	4,2	7,2	6,9	3,05	2,73
Коефіцієнт фінансової	< 1	0,85	0,81	0,74	-0,04	-0,11

стійкості						
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0,1	0,15	0,44	0,94	0,29	0,79
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	< 0,5	1,72	0,86	0,85	-0,86	-0,87
Коефіцієнт структури довгострокових вкладень	-	1,44	1,27	1,38	-0,17	-0,06
Коефіцієнт структури позикового капіталу	-	0,83	0,78	0,69	-0,05	-0,14
Загальний коефіцієнт платоспроможності	1,67-2	3,4	2,08	1,9	-1,32	-1,5
Коефіцієнт поточної платоспроможності	1-2	2,07	0,96	0,86	-1,11	-1,21
Коефіцієнт фінансової автономії	0,5	0,245	0,234	0,284	-0,01	0,04
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	-	7,2	6,2	5,9	-1	-1,3
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	-	1,3	1,13	0,98	-0,17	-0,32
Коефіцієнт оборотності активів	0,4-1,2	0,626	0,652	0,664	0,026	0,038
Коефіцієнт забезпеченості власними засобами	1	0,79	0,83	0,5	0,04	-0,29
Показник фінансового левериджу	< 0,25	0,363	1,129	0,761	+0,76	+0,398
Коефіцієнти ліквідності						
Коефіцієнт поточної ліквідності	> 1,5	3,39	2,48	2,18	-0,91	-1,21
Коефіцієнт швидкої ліквідності	>1	2,97	2,077	1,73	-0,89	-1,24
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35	0,406	0,465	0,353	0,059	-0,053
Маневреність власних оборотних засобів	0-1	0,72	1,03	1,33	0,305	0,608
Коефіцієнт проміжної ліквідності	Більше 1	2,08	1,36	1,05	-0,72	-1,03
Коефіцієнт загальної ліквідності	2-3	4,03	3,5	2,02	-0,52	-2,007
Оцінка рентабельності						
Рентабельність продажу, %	-	10,9	6,04	5,45	-4,8	-5,4

Рентабельність діяльності, %	-	10,8	4,09	5,4	-6,71	-5,4
Рентабельність активів, %	-	6,8	2,6	3,6	-4,2	-3,2
Рентабельність виробництва, %	-	98,3	109,8	72,8	11,6	-25,5
Рентабельність власного капіталу, %	-	11,1	4,4	5,08	-6,7	-6,01

Коефіцієнт концентрації власного капіталу у 2016 році склав 0,87, у 2017 році зменшився на 0,01, у 2018 році зменшився ще на 0,01. Його значення більше критичного, тобто позиковий капітал складає більше 50% у балансі підприємства.

Коефіцієнт фінансової залежності у динаміці має досить високі показники – 4,2 у 2016 році, 7,2 у 2017 році та 6,9 у 2018 році, за три роки показник виріс на 2,73. Відбувається зростання частки позикових коштів під час фінансування підприємства.

Коефіцієнт фінансової стійкості у 2016 році склав 0,85 та почав знижуватися – у 2017 році на 0,04, у 2018 році до 0,74. Значення коефіцієнту не перевищують граничне, частина активів, що фінансується за рахунок постійно-стійких джерел зменшується.

Коефіцієнт маневреності власного капіталу у 2016 році становить 1,15, у 2017 році на 0,29 більше, у 2018 році 0,94. Ресурсів для фінансування необоротних активів і частини оборотних на даний час достатньо.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу перевищує граничне значення (0,5), у 2016 році він дорівнює 1,72, у 2017 році на 0,86 зменшився, у 2018 році становить 0,85. За даний період він зменшився на 0,87.

Коефіцієнт структури довгострокових вкладень у 2016 році 1,44, у 2017 році на 0,17 менше, у 2018 році – 1,38. Частина основних засобів та інших необоротних активів, що фінансується інвесторами досить велика, залежність підприємства від зовнішніх інвесторів зменшується.

Коефіцієнт структури позикового капіталу показує, що довгострокові пасиви у позиковому капіталі у 2016 році становили 83%, у 2017 році 78%, у 2018 році 69%.

Загальний коефіцієнт платоспроможності коливався від 1,9 до 3,4, він має тенденцію до зниження. У 2018 році показник склав 1,9, значення входить у проміжок допустимої межі (1,67-2), проте проблема неефективного керування коштами на підприємстві існує, що може неефективно сказатися на його прибутковості.

Коефіцієнт поточної платоспроможності у 2016 році дорівнював 2,07, у 2017 році зменшився на 1,11, у 2018 році становив 0,86. Значення є досить низькими, отже, на заводі існують фінансові труднощі.

Коефіцієнт фінансової автономії у 2016 році дорівнював 0,245, у 2017 році він став на 0,01 менше, у 2018 році він дорівнює 0,284. За три роки він залишився на одному рівні (зріс на 0,04), його значення далеке від нормативного (0,5), проте його незначний зріст на користь підприємству.

Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів має тенденцію до зниження – у 2016 році він становив 7,2, у 2017 на 1 менше, у 2018 році 5,9. Слід відзначити, що ріст заборгованостей та кредитів у заводу продовжується.

Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості має тенденцію спаду – у 2016 році становить 1,3, у 2017 році на 0,17 менше, у 2018 році – 0,98. Значить, підприємство почало розплачуватися зі старими зобов'язаннями та ліквідувати прострочену дебіторську заборгованість.

Коефіцієнт оборотності активів має позитивну динаміку. Значення входять у допустимий проміжок, у 2016, 2017 та 2018 роках значення дорівнюють 0,626, 0,652 та 0,664 оборотів відповідно.

Значення коефіцієнту забезпеченості підприємства власними засобами у 2016 році дорівнює 0,79, у 2017 році – 0,83, у 2018 році – 0,5. Його значення менше 1, значить на підприємстві є оборотні кошти, які необхідні для

збереження його фінансової стійкості, тому можна порекомендувати більш раціональне управління власними коштами.

Показник фінансового левериджу показує, що підприємство залучило велику кількість позикових коштів на 1грн. вкладених в активи власних коштів, у 2016 році показник дорівнював 0,363, у 2017 році 1,129, у 2018 році 0,761. Він зріс на 0,398 за три роки, його значення 0,761 більше граничного значення.

Коефіцієнти ліквідності за три роки мали наступну динаміку. Коефіцієнт поточної ліквідності у 2016 році дорівнював 3,39, у 2017 році зменшився на 0,91 і склав 2,48, у 2018 році дорівнював 2,18. Коефіцієнт протягом трьох років знизився на 1,21, його значення далеке від нормативного, зменшення коефіцієнта поточної ліквідності є несприятливою тенденцією для підприємства.

Коефіцієнт швидкої ліквідності у 2016 році дорівнював 2,97, у 2017 році він зменшився на 0,89, у 2018 склав 1,73. Його значення перевищують нормативне (1), а тенденція зниження свідчить про проблеми підприємства з платоспроможністю.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності у 2016 році склав 0,406, у 2017 році він зріс на 0,059, у 2018 році значення дорівнювало 0,353. Останнє значення приближене до нормативного. Загалом за три роки коефіцієнт зменшився на 0,053.

Маневреність власних оборотних засобів знаходиться у проміжку допустимих значень (0-1), у 2016 році – 0,72 та у 2017 році – 1,03. У 2018 році показник дорівнював 1,33, він зріс на 0,608, на нашу думку, це не критично для підприємства.

Коефіцієнт проміжної ліквідності відповідає нормативному значенню, у 2016 році він дорівнював 2,08, у 2017 році він зменшився на 0,72, у 2018 році на 0,31. Ліквідність активів підприємства (без урахування запасів на складах підприємства), їх здатність погасити наявні заборгованості знизилась.

Коефіцієнт загальної ліквідності у 2016 році склав 4,03, 2017 році зменшився на 0,52, у 2018 році він склав 2,02, що не перевищує нормативне значення. Значення з 2016 року поступово зменшувалось, різниця з 2018 роком склала 2,007.

Аналіз оцінки рентабельності діяльності підприємства показав наступне. Рентабельність продажу у 2016 році становить 10,9%, у 2017 році на 4,8% менше, у 2018 році 5,45%. За три роки вона знизилась на 5,4%, отриманий прибуток від кожної гривні реалізованої продукції значно зменшився, що є несприятливим для підприємства.

Рентабельність діяльності у 2016 році склала 10,8%, у 2017 році вона зменшилася на 6,71%, у 2018 році дорівнює 5,4%. З 2016 року по 2018 рік рентабельність знизилась на 5,4%, що є негативним явищем.

Рентабельність активів у 2016 році дорівнює 6,8%, у 2017 році на 4,1% менше – 2,6%, у 2018 році – 3,6%. За зазначений період рентабельність активів зменшилась на 3,2%, віддача частини прибутку від кожної використаної гривні активів незначна.

Рентабельність виробництва у 2016 році 98,3%, у 2017 році на 11,6% більше, у 2018 році 72,8%. Зниження рентабельності за три роки становить 25,5%, витрати на виробництво продукції у 2016 та 2018 році не окупилися.

Рентабельність власного капіталу у 2016 році 11,1%, у 2017 році на 6,7% менше, у 2018 році 5,08%. Він зменшився на 6,01% з 2016 по 2018 рр., ця ситуація несприятлива для підприємства.

Для узагальнення отриманих результатів аналізу активів і пасивів балансу, коефіцієнтів платоспроможності, визначимо інтегральний показник платоспроможності за три роки по формулі (2.1). Для стабільного функціонування підприємства значення повинні бути більше 3. У знаменнику вкажемо загальноприйняті нормативи нижчезазначених коефіцієнтів для підприємств машинобудівної галузі.

$$I_{\Pi} = \frac{K_{\text{кап}}}{0,3} + \frac{K_{\text{пп}}}{1,0} + \frac{K_{\text{зп}}}{1,5}, \quad (2.1)$$

де Кап – коефіцієнт абсолютної платоспроможності;

Кпп – коефіцієнт поточної платоспроможності;

Кзп – загальний коефіцієнт платоспроможності.

$$I_{п2016} = \frac{0,4}{0,3} + \frac{2,07}{1} + \frac{3,4}{1,5} = 5,66$$

$$I_{п2017} = \frac{0,46}{0,3} + \frac{0,96}{1} + \frac{2,08}{1,5} = 3,87$$

$$I_{п2018} = \frac{0,35}{0,3} + \frac{0,86}{1} + \frac{1,9}{1,5} = 3,28$$

На рисунку 2.3 наочно продемонстровано зміну інтегрального показника платоспроможності за три роки.

Рисунок 2.3 – Динаміка зміни інтегрального показнику платоспроможності ПАТ «ДАЗ» за 2016-2018 рр.

Як видно з рисунку 2.3 показник платоспроможності на підприємстві має спадну тенденцію, тому подальшими рекомендаціями можуть бути заходи щодо вдосконалення важелів управління власними коштами, кредиторською заборгованістю, запасами тощо.

Інтегральний показник платоспроможності свідчить, що протягом трьох років на ПАТ «ДАЗ» граничне значення показника не було перевищено.

За результатами оцінки фінансово-господарської діяльності ПАТ «ДАЗ» з 2016 по 2018 рр. та комплексної оцінки його платоспроможності, підприємство знаходиться під загрозою стати банкрутом у найближчі роки.

2.3 Оцінка ймовірності банкрутства підприємства

Для здійснення оцінки ймовірності банкрутства детальніше зупинимося на економіко-математичних моделях передбачення фінансових загроз, а саме: моделі оцінювання ймовірності банкрутства на основі Z-критерію Е. Альтмана, коефіцієнт Бівера та дискримінтантна модель О.О.Терещенка. Розрахунки здійснено за 2017, 2018, 2018 рік.

Для моделі Е. Альтмана 1985 року допустиме значення $Z = 1,23$.

$Z \leq 1,23$ – ймовірність банкрутства висока; $1,23 < Z \leq 2,9$ – ймовірність банкрутства можлива (зона невідання); $Z > 2,9$ – ймовірність банкрутства низька.

Таблиця 2.10 – Вихідні дані для моделі оцінювання ймовірності банкрутства на основі моделі Е. Альтмана за період з 2016 по 2018 рр.

№	Показники	Величина показників			Питома вага показників		
		2016	2017	2018	2016	2017	2018
1	Робочий капітал, тис. грн.	169679	141509	134605	X	X	X
2	Оборотні активи, тис. грн.	359655	236996	248435	X	X	X
3	Чистий прибуток, тис. грн.	33313	-13491	15854	X	X	X
4	Прибуток до оподаткування, тис. грн.	54538	12732	22912	X	X	X
5	Власний капітал, тис. грн.	59694	69744	63250	X	X	X
6	Поточна та довгострокова	430434	434856	374186	X	X	X

	заборгованість, тис. грн.						
7	Виручка, тис. грн.	306917	329392	290543	X	X	X
8	$K1 = 1/2 \times 0,717$	0,338	0,428	0,388	18,8	21,4	19,7
9	$K2 = 3/2 \times 0,847$	0,078	-0,048	0,054	4,4	-2,4	2,7
10	$K3 = 4/2 \times 3,107$	0,471	0,167	0,286	26,2	8,3	14,5
11	$K4 = 5/6 \times 0,420$	0,058	0,067	0,07	3,2	3,4	3,6
12	$K5 = 7/2 \times 0,998$	0,851	1,387	1,16	47,4	69,3	59,3
13	Z	1,79	2,001	1,96	100	100,0	100,0
14	Критичний рівень індексу Z	1,23	1,230	1,23	X	X	X
15	Співвідношення фактичного рівня Z з критичним рівнем Z	1,46	1,627	1,59	X	X	X

У 2016 році імовірність банкрутства склала 1,79, що більше критичного значення (1,23) але менше гранично допустимого (2,9), тому банкрутство є можливим. Складові моделі, а саме: коефіцієнт ліквідності склав 0,338 його питома вага 18,8; коефіцієнт прибутковості – 0,078, питома вага 4,4; рентабельності – 0,471, питома вага 26,2; фінансової стійкості – 0,058, питома вага 3,2; оборотність активів – 0,85 обороту при питомій вазі 47,4.

У 2017 році за моделлю Е. Альтмана імовірність банкрутства склала 2,001, значення знаходиться у межах можливого банкрутства, ризик настання якого зменшився. Зниженню вірогідності настання банкрутства сприяли складові моделі. Коефіцієнт ліквідності прийняв значення 0,428 на його зміну вплинуло зменшення оборотного капіталу і суми активів. Коефіцієнт прибутковості дорівнює 0,048, він зменшився порівняно з 2016 роком у результаті суттєвого зниження чистого прибутку та суми активів. Коефіцієнт рентабельності активів склав 0,167, він знизився за рахунок зменшення прибутку до оподаткування та суми активів. Коефіцієнт фінансової стійкості показав зростання власного капіталу та поточної й довгострокової заборгованості, і став дорівнювати 0,067, що більше, ніж у 2016 році. Оборотність активів склала 1,38 обороту, зростання відбулось внаслідок зменшення активів підприємства і збільшення виручки.

У 2018 році імовірність банкрутства склала 1,96, значення знаходиться у межі можливого настання банкрутства. Питома вага ліквідності активів зменшилась у порівнянні з минулим 2017 роком і склала 19,7, на зміну вплинуло зменшення оборотного капіталу та зростання оборотних активів; зріс коефіцієнт прибутковості підвищилась його питома вага (2,7) внаслідок збільшення чистого прибутку; рентабельність активів зросла внаслідок збільшення прибутку до оподаткування і суми оборотних активів, у питомій вазі вона склала 14,5; фінансова стійкість підвищилась, але не у питомій вазі (3,7) за рахунок зменшення власного капіталу і зобов'язань; оборотність активів склала 1,16, її питома вага суттєво зменшилася до 59,3, зі складових цього коефіцієнту знизилась виручка від реалізації продукції.

Динаміку коефіцієнта ймовірності банкрутства за моделлю Е. Альтмана відобразимо у вигляді діаграми (рисунок 2.4).

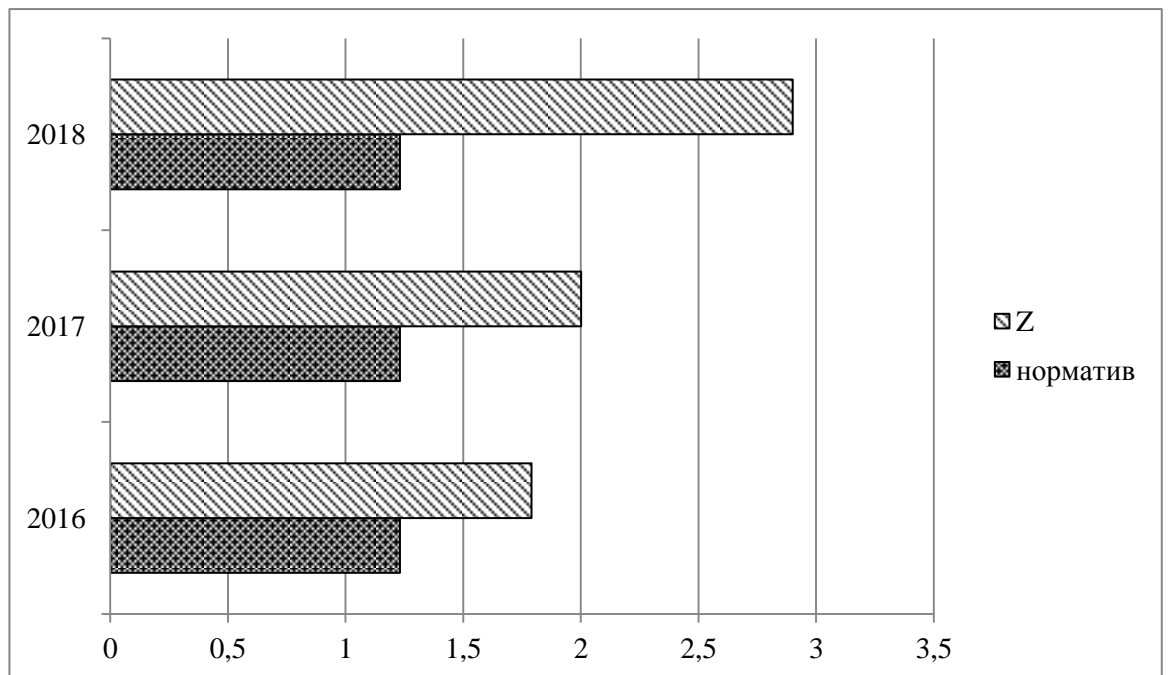

Рисунок 2.4 – Динаміка коефіцієнта ймовірності банкрутства за моделлю Е. Альтмана у 2016-2018 рр.

Так, в динаміці за три роки коефіцієнт ймовірності банкрутства зростав. У 2016 році він склав 1,79, у 2017 році – 2,09, у 2018 році – 2,9.

Згідно умовам моделі Е. Альтмана, значення знаходились у зоні можливого банкрутства, і не переходили критичний рівень.

Вплив на зміну коефіцієнта мали: зменшення суми робочого капіталу, оборотних активів, чистого прибутку та власного капіталу, також знизилась поточна і довгострокова заборгованість. Отже, враховуючи позитивну тенденцію зміни значень, імовірність банкрутства на підприємстві все існує.

Визначимо ймовірність банкрутства ПАТ «ДАЗ» за методом У.Бівера, тому що він поміж інших зарубіжних моделей найбільш адекватно оцінює фінансовий стан українських підприємств (таблиця 2.11).

Таблиця 2.11 – Вихідні дані для оцінки ймовірності банкрутства ПАТ «ДАЗ» на основі п'ятифакторної моделі У.Бівера за 2016-2018 рр.

№	Показники	Величина показників			Нормативне значення показника		
		2016	2017	2018	Сприятливий стан	5 років до банкрутства	1 рік до банкрутства
1	Чистий прибуток, тис. грн.	33313	-13491	15854	X	X	X
2	Оборотні активи, тис. грн.	359655	236996	248435	X	X	X
3	Необоротні активи, тис. грн.	249670	267603	189001	X	X	X
4	Амортизація, тис. грн.	54538	12732	22912	X	X	X
5	Поточна та довгострокова заборгованість, тис. грн.	430434	434856	374186	X	X	X
6	Поточна заборгованість, тис. грн.	70779	95487	113830	X	X	X
7	Виручка, тис. грн.	306917	329392	290543	X	X	X
8	Власний капітал, тис. грн.	59694	69744	63250	X	X	X
9	Валюта балансу, тис. грн.	490127	504599	437436	X	X	X
10	Рентабельність активів, %	6,8	2,6	3,6	6-8	4	-22
11	Фінансовий ліверидж, %	87,8	86,1	85,5	≤ 37	≤ 50	≤ 80
12	Коефіцієнт покриття	0,803	0,597	0,542	0,4	< 0,3	<0.06

	активів чистим оборотним капіталом						
13	Коефіцієнт покриття (загальної платоспроможності)	3,4	2,08	1,9	$\leq 3,2$	≤ 2	≤ 1
14	Коефіцієнт Бівера	0,52	0,354	0,42	0,4-0,45	0,17	-0,15

Так, за результатами оцінки ймовірності банкрутства за моделлю У.Бівера, на підприємстві рентабельність активів у 2017 році була ближче до значень підвищеного ризику банкрутства, у 2018 році вона дорівнювала 3,6%, на зміну показника вплинуло зростання чистого прибутку та валюти балансу, тому банкрутство можливе протягом п'яти років.

Фінансовий леверидж коливається на рівні 85-87% протягом трьох років він зменшується через зменшення суми позикових коштів та валюти балансу, згідно даним, існує ризик настання банкрутства через 1 рік. Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом протягом трьох років зменшився через зростання поточної заборгованості, його значення близьке до значень сприятливого фінансового стану. Коефіцієнт покриття або загальної платоспроможності має тенденцію спаду до зони можливого через 5 років банкрутства, на це вплинуло збільшення поточних зобов'язань.

Коефіцієнт Бівера знаходиться у зоні сприятливого стану – за три роки відбулося накопичення амортизації, зменшення чистого прибутку та зменшення суми довгострокових та короткострокових позикових коштів.

Значення рентабельності активів та коефіцієнту загальної платоспроможності показують ймовірність настання банкрутства за 5 років, а коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом та коефіцієнт Бівера свідчать про сприятливий фінансовий стан на підприємстві, лише фінансовий леверидж має значення, що показує на неминучий кризовий стан в перспективі. Значить ймовірність настання банкрутства на ПАТ «ДАЗ» у найближчі п'ять років існує.

Для завершення оцінки ймовірності загрози банкрутства розрахуємо результуючий показник по дискримінантній моделі українського науковця

О.О.Терещенко, у якій він урахував специфіку машинобудівної галузі. Модель споріднена за своєю суттю з моделлю Е. Альтмана, результати мають бути найбільш достовірними, а прогноз більш точним. Згідно моделі, якщо результуючий показник $< -0,8$ – підприємство знаходиться у фінансовій кризі; $-0,8 < Z < 0,51$ – нестійкий фінансовий стан; $> 0,51$ – підприємство фінансово стійке.

Таблиця 2.12 – Вихідні дані для дискримінантної моделі оцінювання ймовірності банкрутства О.О. Терещенко для машинобудівних підприємств за період з 2016 по 2018 рр.

№	Показники	Величина показників		
		2016	2017	2018
1	Оборотні активи, тис. грн.	359655	236996	248435
2	Виручка, тис. грн.	306917	329392	290543
3	Cash flow операційний, тис. грн.	89479	52798	-792
4	Cash flow інвестиційний, тис. грн.	-24603	-46067	-6507
5	Поточна заборгованість, тис. грн.	70779	95487	113830
6	Позиковий капітал, тис. грн.	430434	434856	374186
7	Валюта балансу, тис. грн.	490127	504599	437436
8	Чистий прибуток, тис. грн.	33313	-13491	15854
9	Власний капітал, тис. грн.	59694	69744	63250
10	$K1=1/5 \times 0,213$	1,082	0,529	0,465
11	$K2=1/2 \times 2,208$	2,587	1,589	1,888
12	$K3=2/7 \times 0,67$	0,420	0,437	0,445
13	$K4=3/2 \times 1,13$	0,329	0,181	-0,003
14	$K5=4/7 \times 1,48$	-0,074	-0,135	-0,022
15	$K6=8/2 \times 0,515$	0,056	-0,021	0,028
16	$K7=8/9 \times 0,467$	0,261	-0,090	0,117
17	Z	2,062	-0,11	0,319
18	Критичне значення	-0,8	-0,8	-0,8
19	Співвідношення фактичного рівня Z з критичним рівнем	-0,019	1,186	1,177

Так, за 2016-2018 роки на підприємстві згідно розрахункам по дискримінантній моделі оцінки ризику банкрутства О.О.Терещенка результуючий коефіцієнт у 2016 році дорівнював 2,062 – зона сприятливого

фінансового стану, у 2017 році – 0,11 підприємство знаходилось у фінансовій кризі, у 2018 році – 0,319. Враховуючи рівень допустимих значень, зазначених у моделі, у 2016 році підприємство знаходилось у зоні сприятливого фінансового стану, у 2017 році – настигла фінансова криза, у 2018 році – нестійкий стан.

У 2017 році на зменшення коефіцієнта покриття вплинуло зменшення оборотних активів та ріст поточних зобов'язань. Другий коефіцієнт фінансової незалежності у 2017 році зменшився внаслідок зменшення суми оборотних активів, а у 2018 зріс через зменшення виручки.

Четвертий коефіцієнт рентабельності операційних продаж по Cash-flow зменшився через зменшення операційного Cash-flow та росту виручки, п'ятий коефіцієнт зменшився у 2017 році через ріст валюти балансу та зменшення інвестиційного Cash-flow. Рентабельність продажів зменшилась у 2017 році через зменшення прибутку. Сьомий коефіцієнт (рентабельність власного капіталу) зменшився через скорочення чистого прибутку. У 2018 році результуючий коефіцієнт залишився на тому ж рівні, яким був у 2017 році. Перший коефіцієнт зменшився через збільшення поточної заборгованості, другий коефіцієнт зріс через зменшення виручки, четвертий коефіцієнт зменшився через те, що операційний Cash-flow став від'ємним, п'ятий коефіцієнт зменшився через зменшення валюти балансу та збільшення інвестиційного Cash-flow. Шостий коефіцієнт (рентабельність продажів) зріс через зменшення виручки. Сьомий коефіцієнт став меншим через зменшення власного капіталу.

Динаміку зміни результуючого показника моделі О.О.Терещенко за 2016-2018 роки прослідкуємо на рисунку 2.5.

Узагальнено проведені розрахунки для оцінки ймовірності настання банкрутства у таблиці 2.13.

Необхідно зазначити, що втрата підприємством платоспроможності може призвести до банкрутства та припинення функціонування.

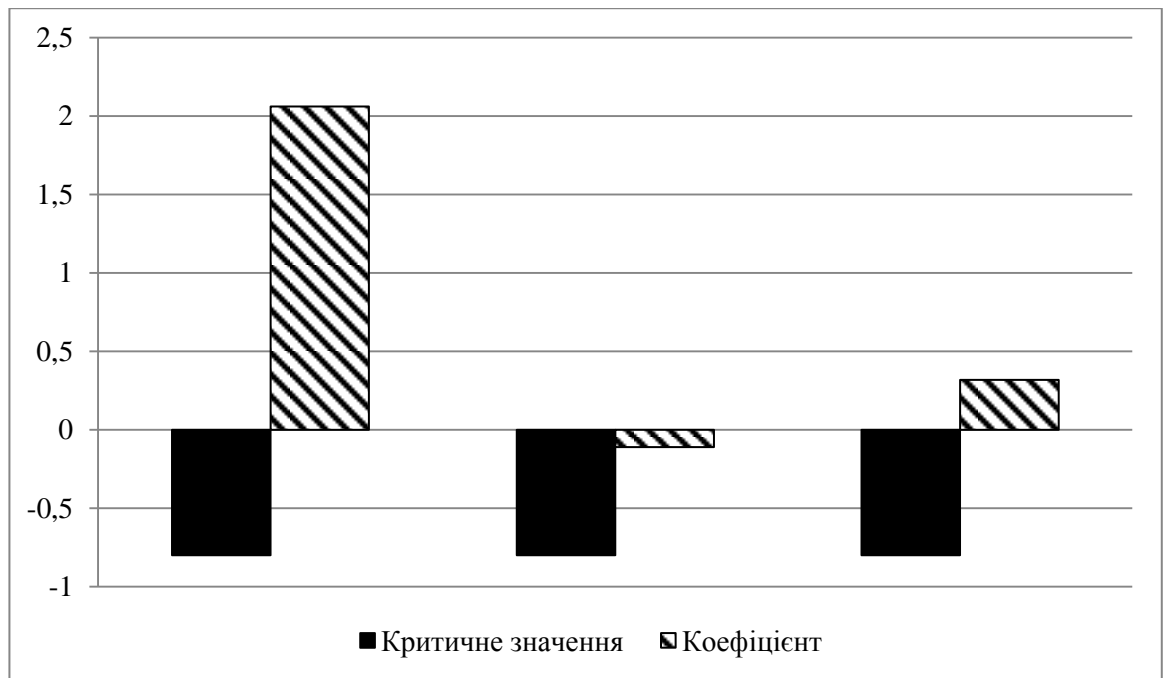

Рисунок 2.5 – Динаміка зміни коефіцієнта ймовірності банкрутства за дискримінантною моделлю О.О. Терещенка у 2016-18 рр.

Таблиця 2.13 – Комплексна оцінка загрози банкрутства на ПАТ «ДАЗ» за 2016-2018 рр.

№	Метод оцінки	Норматив	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	Модель Е.Альтмана (1985 р.)	$1,23 < z < 2,9$	1,79	2,001	1,96
2	Коефіцієнт У.Бівера	$> 0,15$	0,52	0,354	0,42
5	Модель О.О. Терещенка	$-0,8 <$	2,062	-0,110	0,319

Таким чином, результати оцінки ймовірності настання банкрутства на Дніпропетровському агрегатному наступні: за умовами моделі Е. Альтмана, значення знаходились у зоні можливого банкрутства, і не переходили критичний рівень, у динаміці за три роки коефіцієнт ймовірності банкрутства зростав – у 2016 році він склав 1,79, у 2017 році – 2,09, у 2018 році – 2,9. Згідно методу коефіцієнта Бівера, значення рентабельності активів та коефіцієнту покриття показують ймовірність настання банкрутства за 5 років, а коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом та коефіцієнт

Бівера свідчать про сприятливий фінансовий стан на підприємстві, лише фінансовий леверидж має значення, що показує неминучий кризовий стан, значить загроза настання банкрутства на ПАТ «ДАЗ» у найближчі п'ять років існує. Оцінка загрози банкрутства за дискримінантною моделлю О.О. Терещенка, дає підстави зробити наступний прогноз – підприємство знаходилось у 2017 році у кризовому фінансовому стані, тому у 2018 році стан досить нестабільний, загроза стати банкрутом існує. Особливий вплив на результати розрахунків мали зменшення робочого капіталу, виручки, чистого прибутку та зростання поточної заборгованості.

Висновки до 2 розділу

ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» – велике машинобудівне підприємство з 90-річним досвідом випуску сучасних виробів машинобудівного напрямку. Сучасне багатопрофільне підприємство має гнучке виробництво, володіє кваліфікованим персоналом, оснащено високотехнологічним обладнанням і забезпечує повний життєвий цикл виробів від розробки до серійного випуску та його супроводу в період експлуатації.

Аналіз основних економічних показників показав, що підприємство протягом 2016-17 рр. мала нестабільний фінансовий стан. У 2017 році фінансовий результат мав від'ємне значення. На підприємстві з 2016 р. по 2018 р. виручка від реалізації зменшилась на 5,3%. Валовий прибуток, прибуток до оподаткування та чистий прибуток зменшились також на 19,5%, 57,9% та 52,4% відповідно. На кінець 2018 року рентабельність діяльності становила 5,4%, що підтверджує дуже низький рівень рентабельності для машинобудівного підприємства. Запаси підприємства у 2016-17 роках зростають, що вказує на скорочення виробництва. Негативні тенденції спостерігаються також і у трудових показниках. Середньооблікова чисельність персоналу протягом досліджуваного періоду скоротилася на 84

особи і становила 2582 чол. Продуктивність праці у 2016 році 115,1 тис. грн./особу, у 2018 році вона зменшилась на 2,6 тис. грн. або на 2,2%.

Аналіз фінансового-господарської діяльності показав, що на кінець досліджуваного періоду сума необоротних активів зменшилась на 29,4% і склала 189001 тис. грн., оборотні активи зросли на 4,8%. Власний капітал у 2018 році зменшився на 9,3% і склав 63250 тис. грн. Позитивними змінами можна визначити, що довгострокові зобов'язання підприємства зменшились на 27,6% – підприємство ліквідувало прострочену кредиторську заборгованість і знайшло ресурси до її погашення, проте поточні зобов'язання збільшились на 60,8%, що говорить про фінансові проблеми підприємства, неспроможність у наданий строк погасити свої кредити і позики. Отже, в цілому спостерігається зменшення балансу, на який мали вплив передусім зменшення суми необоротних активів та довгострокових позик.

Аналіз використання основних коштів на підприємстві показав, що фонди мають дуже високий показник зносу – більше 80 %, показник фондоддачі зменшувався, що вказує на негативні тенденції в діяльності підприємства.

Аналіз показників, що характеризують ділову активність також вказують про її зниження в 2016-17 рр. Так, оборотність оборотного капіталу у 2018 році сповільнилась на 0,09 обороту і склала 1,25. Тривалість одного обороту у 2018 році зросла на 21 день у порівнянні з минулим роком. Завдяки цьому у підприємства зменшилась необхідність у залученні додаткових фінансових коштів, а споживання оборотних засобів було зведене до мінімуму.

Аналіз основних показників, що характеризують ефективність використання трудових ресурсів підприємства показав, що продуктивність праці у 2018 році зменшилась у порівнянні з попереднім роком на 11,3 тис. грн./люд. при зменшенні виручки від реалізації на 38849 тис. грн. та середньооблікової чисельності працюючих на 78 осіб, скоротився робочий

час на підприємстві. Коефіцієнт плинності кадрів у 2018 році – 0,03. За три роки на заводі було звільнено 84 осіб за об'єктивними причинами. Прибуток на одного працівника у 2016 році 57,07 тис. грн. на рік, у 2017 році він зменшився на 11,4 тис. грн., у 2018 році його величина збільшилась на 20,7 тис. грн. Валовий прибуток за три роки зменшився на 29716 тис. грн.

Проведений аналіз ліквідності балансу підприємства вказує на порушення основним вимог, тому можна вважати баланс підприємства неліквідним. Для узагальнення отриманих результатів аналізу активів і пасивів балансу було розраховано інтегральний показник платоспроможності за три роки, який повинен бути не менше 3: у 2016 році він становив – 5,66; у 2017 році – 3,87; у 2018 році – 3,28. Отже, інтегральний показник платоспроможності протягом трьох років на ПАТ «ДАЗ» не перевищує граничне значення показника, але має спадну тенденцію. Тому подальшими рекомендаціями можуть бути заходи щодо вдосконалення важелів управління власними коштами, кредиторською заборгованістю, запасами тощо.

Крім того, розвиток кризових тенденцій на підприємстві обумовив проведення діагностики ймовірності банкрутства підприємства за такими моделями як: модель оцінювання ймовірності банкрутства на основі Z-критерію Е. Альтмана; У.Бівера та дискримінтантній моделі О.О.Терещенка.

Результати оцінки ймовірності настання банкрутства на Дніпропетровському агрегатному заводі наступні: за умовами моделі Е. Альтмана, значення знаходились у зоні можливого банкрутства, і не переходили критичний рівень, у динаміці за три роки коефіцієнт ймовірності банкрутства зростав – у 2016 році він склав 1,79, у 2017 році – 2,09, у 2018 році – 2,9. Згідно методу коефіцієнта Бівера, значення рентабельності активів та коефіцієнту покриття показують ймовірність настання банкрутства за 5 років, а коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом та коефіцієнт Бівера свідчать про сприятливий фінансовий стан на підприємстві, лише фінансовий леверидж має значення, що показує

неминучий кризовий стан, значить загроза настання банкрутства на ПАТ «ДАЗ» у найближчі п'ять років існує. Оцінка загрози банкрутства за дискримінантною моделлю О.О. Терещенка, дає підстави зробити наступний прогноз – підприємство знаходилося у 2017 році у кризовому фінансовому стані, тому у 2018 році стан залишається досить нестабільний, загроза стати банкрутом існує. Особливий вплив на результати розрахунків мали зменшення робочого капіталу, виручки, чистого прибутку та зростання поточної заборгованості.

3 ЗАХОДИ ЩОДО СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ПАТ «ДАЗ» ПРИ ЗАГРОЗІ БАНКРУТСТВА

3.1 Удосконалення системи управління дебіторською і кредиторською заборгованістю

Стан дебіторської та кредиторської заборгованості, їх розмір і якість мають прямий вплив на фінансовий стан підприємства. Наявність дебіторської заборгованості в балансі і віднесення її до ліквідних активів не гарантує отримання грошових коштів зі сторони дебітора. Тому для підприємства є досить актуальним питанням управління дебіторською заборгованістю як на стадії її формування, так і в разі порушення нормального процесу трансформації дебіторської заборгованості в грошові кошти. В свою чергу, швидкий темп зростання кредиторської заборгованості може привести до фінансових проблем у майбутньому

Проведемо аналіз структури дебіторської заборгованості за 2016-2018 рр. у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Аналіз складу і структури дебіторської заборгованості у 2016-2018 рр.

Розрахунки з дебіторами	2016		2017		2018		Зміна 2018/2016	
	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	у сумі, тис. грн	у питомій вазі, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Векселі одержані	4079	5,4	1671	2,1	1671	1,9	-2408	-3,4
1. Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	38059	49,9	47730	58,8	58260	67	+20201	+17,1
2. За розрахунками: за виданими авансами	0	0	0	0	13350	15,4	+13350	+15,4

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
з бюджетом	4078	5,4	5547	6,9	0	0	-4078	-5,4
із внутрішніх розрахунків	334	0,4	453	0,6	0	0	-334	-0,43
Інші поточна дебіторська заборгованість	29628	38,9	25717	31,7	13617	15,7	-16011	-23,2
Усього	76178	100	81118	100	86898	100	+10720	-

Дебіторська заборгованість за період з 2016-2018 роки зросла на 10720 тис. грн., у 2016 році вона становила 76178 тис. грн., у 2018 році – 86898 тис. грн. Векселі одержані у 2016 році у сумі склали 4079 тис. грн., у питомій вазі 5,4%, вони зменшились у 2018 році на суму 2408 тис. грн., у питомій вазі – на 3,4%. Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги у 2018 році зросли на 20201 тис. грн, їх питома вага збільшилась на 17,1%. Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами у 2018 році становила 13350 тис. грн, у питомій вазі 15,4%. Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом у 2016 році склала 4078 тис. грн. та 5,4% у питомій вазі, у 2017 році вона збільшилась до 5547 тис. грн., зросла її питома вага до 6,9%. Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків у 2016 році становила 334 тис. грн. з питомою вагою 0,4%, у 2017 році зросла до 453 тис. грн., питома вага 0,6%. Інша поточна дебіторська заборгованість у 2016 році склала 29628 тис. грн., у питомій вазі 38,9%, у 2018 році вона зменшилась на 16011 тис. грн. та на 23,2% у питомій вазі.

Розглянемо основні групи показників, які розраховуються в процесі проведення аналізу і характеризують ефективність управління дебіторською заборгованістю та її якість. Дані для аналізу зведемо в таблицю 3.2.

Як видно з таблиці 3.2, за період з 2016 по 2018 рік середня дебіторська заборгованість зросла на 3614 тис. грн. – у 2017 році вона збільшилась на 1736 тис.грн., у 2018 році на 1878 тис. грн.

Таблиця 3.2 – Аналіз показників дебіторської заборгованості ПАТ «ДАЗ» з 2016-2018 рр.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Зміна у 2017 році	Зміна у 2018 році	Зміна у 2018/2016
Виручка від реалізації, тис. грн	306917	329392	290543	22475	-38849	-16374
Оборотні кошти, тис. грн	240458	236996	248435	-3462	11439	7977
Середня дебіторська заборгованість, тис. грн.	74938	76674	78552	1736	1878	3614
Середня кредиторська заборгованість, тис.грн	57419	67690	86232	10271	18542	28813
Оборотність дебіторської заборгованості, об.	4,1	4,3	3,7	0,2	-0,6	-0,4
Період погашення дебіторської заборгованості, днів	88	84	97	-4	13	9
Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів, %	31,1	32,3	31,6	1,2	-0,7	0,4
Частка сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості (УСДЗ), %	39,5	33,5	17,3	-5,9	-16,2	-22,2
Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості	1,3	1,13	0,98	-0,17	-0,15	-0,32

Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості у 2016 році склав 4,1 оборотів, у 2017 році він збільшився на 0,2 обороту через зростання виручки від реалізації на 22475 тис. грн та зростання середньої дебіторської заборгованості, у 2018 році зменшився на 0,6 об. через зменшення виручки на 38849 тис. грн. Дебітори у 2016 році погасили 4 рази свою заборгованість перед заводом, а у 2018 році вони були менш активними та відповідальними – 3 рази.

Період погашення дебіторської заборгованості у 2016 році склав 88 днів, у 2017 році зменшився на 4 дні, у 2018 році зріс на 13 днів. Загалом у 2018 році порівняно з 2016 роком період погашення зріс на 9 днів, тому ризик непогашення дебіторської заборгованості підвищений.

Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів у 2016 році склала 31,1%, у 2017 – збільшилась на 1,2%, у 2018 році знизилась на 0,7%. Знаходження цього показника на рівні 30% свідчить про достатньо мобільну структуру майна підприємства.

Частка сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості у 2016 році склала 39,5%, у 2017 році на 5,9% менше, у 2018 році на 16,2% менше, ніж у попередньому році. Тенденція зниження цього показника за три роки на 22,2% свідчить про підвищення ліквідності.

Отже, збільшення дебіторської заборгованості на 3614 тис. грн та її частки у загальному обсязі оборотних коштів на 0,4% при зменшенні виручки від реалізації на 16374 тис. грн та збільшенні періоду погашення дебіторської заборгованості на 9 днів свідчить про незастережливу кредитну політику підприємства по відношенню до постачальників, посередників та зниження ділової активності підприємства

Коефіцієнт співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості має тенденцію до зниження. У 2016 році він склав 1,3, у 2017 році на 0,17 менше, у 2018 році – 0,98, що на 0,15 менше, ніж у 2017 році. Зниження коефіцієнту у 2018 році свідчить про те, що кредиторська заборгованість перевищила дебіторську на 8,9%, отже, підприємство використовує кошти кредиторів в якості джерела фінансування своїх дебіторів, а інша частина грошей використовується підприємством для фінансування інших операцій.

Наступним етапом проведемо аналіз кредиторської заборгованості, який треба починати з вивчення складу і структури кредиторської заборгованості за даними балансу (таблиця 3.3).

Таблиця 3.3 – Аналіз складу і структури кредиторської заборгованості у 2016-2018 рр.

Розрахунки з кредиторями	2016		2017		2018		Зміна 2018/2016	
	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	тис. грн.	Питома вага, %	у сумі, тис. грн	у питомій вазі, %
1.Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	46766	72,2	56875	63,6	35802	30,4	-10964	-41,8
2.Поточні зобов'язання за розрахунками: за довгостроковими зобов'язаннями	1343	2,1	138	0,15	195	0,16	-1148	-1,94
з одержаних авансів	-	-	-	-	29095	24,7	-	-
з бюджетом	2611	4,03	3186	3,6	4155	3,5	1544	-0,53
у т.ч. з податку на прибуток	-	-	302	0,3	488	0,4	-	-
зі страхування	2212	3,4	2311	2,6	2158	1,8	-54	-1,6
з оплати праці	4478	6,9	4260	4,7	4129	3,5	-349	-3,4
з учасниками	11	0,016	11	0,012	11	0,008	0	-0,008
Інші поточні зобов'язання	7360	11,4	22364	25,0	41778	35,4	34418	24,0
Усього	64781	100	89447	100	117811	100	53030	-

Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги з 2016 року по 2018 рік зменшилась на 10964 тис. грн. У 2016 році її питома вага складала 72,2%, у 2014 – 63,6%, у 2018 році 30,4%, зміни становлять 41,8%.

Поточні довгострокові зобов'язання у 2016 році склали 1343 тис. грн., у питомій вазі це 2,1%, у 2018 році зобов'язання зменшились на 1148 тис. грн., і становлять 0,16%. Поточні зобов'язання з одержаних авансів є у 2018 році, їх сума складає 29095 тис. грн., у питомій вазі 24,7%. Поточні зобов'язання з бюджетом за три роки зросли на 1544 тис. грн., їх питома вага знизилась у

2018 році на 0,53%, вона становить 3,5%. Поточні зобов'язання у тому числі з податку на прибуток у 2017 році склали 302 тис. грн. (0,3% питомої ваги), у 2018 році 488 тис. грн. (0,4%). Поточні зобов'язання зі страхування у 2016 році склали 2212 тис. грн., у 2017 році – 2311 тис. грн., у 2018 році – 2158 тис. грн., їх питома вага знизилась протягом періоду на 1,6%. Поточні зобов'язання з оплати праці знизились за три роки як у вартісному вимірі на 349 тис. грн., так і у питомій вазі на 3,4%. Поточні зобов'язання з учасниками на протязі трьох років не змінилися (11 тис. грн.), зменшилась лише їх питома вага на 0,008%. Інші поточні зобов'язання зросли на 34418 тис. грн., у питомій вазі на 24%. У загальній сумі кредиторська заборгованість зросла на 53030 тис. грн.

Як і при аналізі дебіторської заборгованості, треба визначити показники, які характеризують стан кредиторської заборгованості (таблиця 3.4).

Таблиця 3.4 – Аналіз оборотності кредиторської заборгованості за 2016-2016рр.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2017/2016	2018/2017	2018/2016
Середня кредиторська заборгованість, тис.грн	57419	67690	86232	10271	18542	28813
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	154769	156938	168111	2169	11173	13342
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, оборотів	2,7	2,3	1,9	-0,4	-0,4	-0,8
Період погашення кз, дні	134	157	190	23	33	56

Середня кредиторська заборгованість у 2016 році склала 57419 тис. грн., у 2017 році вона зросла на 10271 тис. грн., у 2018 році на 18542 тис. грн.

Загалом за три роки середня кредиторська заборгованість збільшилась на 28813 тис. грн. Собівартість реалізованої продукції також зросла у 2018 році порівняно з 2016 роком на 13342 тис. грн. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості має тенденцію зниження, у 2016 році він склав 2,7 оборотів, у 2017 році на 0,4 об. менше, у 2018 році знизився на 0,4 об. Отже, підприємство у 2016 році неповних 3 рази погасило свої зобов'язання, а у 2018 році майже 2 рази. Тому здатність підприємства погашати свої зобов'язання перед кредиторами – постачальниками, підрядниками та іншими протягом досліджуваного періоду погіршилась. Період погашення кредиторської заборгованості склав у 2016 році 134 дні, у 2017 році на 23 дні більше, у 2018 році на 33 дні більше ніж у 2017 році, підприємству стало необхідним більше часу для погашення кредиторської заборгованості.

Закінчується аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості їх порівняльною характеристикою. Для цього складається аналітична таблиця 3.5.

Як видно з таблиці 3.5, у 2016 та 2017 році сума заборгованості постачальникам і підрядникам за матеріальні цінності, виконані роботи та матеріальні послуги перевищувала дебіторську на 8707 тис. грн та на 9145 тис. грн відповідно, у 2018 році перевищували зобов'язання дебіторів у сумі 22458 тис. грн.

Зобов'язання підприємства за розрахунками з бюджетом у 2016, 2017 та 2018 рр. склали 1010 тис. грн., 116 тис. грн. та 4155 тис. грн. відповідно. Переплата за податками, зборами за вказаний період відсутня. Зобов'язання підприємства з податку на прибуток склали у 2017 році 302 тис. грн., у 2018 році – 488 тис. грн. Кредиторська заборгованість зі страхування склали у 2016 році 2212 тис. грн., у 2017 році – 2311 тис. грн., у 2018 році – 2158 тис. грн. Зобов'язання з оплати праці склали 4478 тис. грн. у 2016 році, 4260 тис. грн. у 2017 році, 4129 тис. грн. у 2018 році. Поточні зобов'язання з учасниками склали по 11 тис. грн. за 2016, 2017, 2018 рік окремо.

Дебіторська заборгованість внутрішньовідомчих розрахунків у 2016 році склала 334 тис. грн., у 2017 році – 453 тис. грн. Поточні розрахунки з іншими дебіторами у 2016 році перевищили розрахунки з кредиторами на 22268 тис. грн., у 2017 році – на 3353 тис.грн.; у 2018 році зобов’язання з іншими кредиторами були більшими на 28161 тис. грн.

Таблиця 3.5 – Показники поточної дебіторської і кредиторської заборгованості за 2016-2018рр.

Статті балансу	Дебіторська заборгованість			Кредиторська заборгованість			Перевищення заборгованості у 2017 році		Перевищення заборгованості у 2018 році	
	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Д	К	Д	К
Заборгованість за товари, роботи, послуги	38059	47730	58260	46766	56875	35802	-	9145	22458	-
Зобов’язання за розрахунками з бюджетом	1601	3070	-	2611	3186	4155	-	116	-	4155
з податку на прибуток	-	-	-	-	302	488	-	302	-	488
зі страхування	-	-	-	2212	2311	2158	-	2311	-	2158
з оплати праці	-	-	-	4478	4260	4129	-	4260	-	4129
з учасниками	-	-	-	11	11	11	-	11	-	11
із внутрішніх розрахунків	334	453	0	-	-	-	453	-	-	-
з іншими	29628	25717	13617	7360	22364	41778	3353	-	-	28161
Усього	72099	79447	71877	63438	89309	88521	3806	16145	22458	39102

Отже, у підсумку за 2016 рік поточні зобов'язання кредиторам перевищили поточну дебіторську заборгованість на 16418 тис. грн., за 2017 рік на 16145 тис. грн., за 2018 рік на 39102 тис. грн.

Перевищення як кредиторської, так і дебіторської заборгованостей є негативним фактором у діяльності підприємства, повинен зберігатися баланс між ними. За результатами аналізу співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості у 2016 склало 1,13, у 2017 році – 1,13, у 2018 році – 0,91. На збільшення кредиторської заборгованості порівняно з дебіторською може вплинути і особистісний фактор, такий як негативні стосунків з стосунки із постачальниками та посередниками. Щоб зменшити кредиторську, а відповідно, і дебіторську заборгованість замовників і покупців, необхідно проводити відбір потенційних покупців і визначати умови оплати товару, які передбачені в договорах і контрактах. Сам відбір слід здійснювати за допомогою неформальних критеріїв: рівень поточної платоспроможності клієнта, дотримання платіжної дисципліни, прогнозні фінансові можливості, фінансові та економічні можливості підприємства та ін. Також ввести ранжування кредиторської заборгованості за всіма строками виникнення, по місяцях; постійний контроль безнадійних боргів для освіти необхідного резерву. Такі заходи допоможуть значно скоротити рівень заборгованості на підприємстві. Побудувати аналітичний облік так, щоб забезпечувалося отримання даних про терміни погашення, про освіту прострочень, про наявність векселів тощо. Це дозволить не допускати виникнень необгрунтованої заборгованості.

Постійно проводити аналіз рівня як дебіторської, так і кредиторської заборгованості. Задати критичний рівень заборгованості. Якщо він перевищується, ретельно перевіряти всі розрахункові документи в обов'язковому порядку. Зробити контрольну вибірку з решти документів і перевірити їх реальність. Направити повідомлення контрагентам з проханням звірити ці документи. Зазначені рекомендації будуть сприяти виявленню

неприпустимих видів кредиторської заборгованості і допоможуть вірно визначати базу оподаткування і будувати відносини з бюджетом.

Для вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю запропоновано, по-перше, ввести знижки для дебіторів: керівництво підприємства може надавати різноманітні знижки за своєчасне та передчасне повернення суми, на яку була відвантажена продукція. Наприклад, якщо за умовами договору боржник повинен повернути суму протягом 30 днів, але якщо він повертає зазначену в договорі суму протягом 10 днів, то йому надається знижка у 1%. Інакше кажучи проводити диференціацію цін у залежності від строку погашення кредиту. Впровадження системи гнучких знижок дає можливість підприємству залучити нових клієнтів, яких приваблюють такі знижки, та зменшити строки дебіторської заборгованості за такими платежами, бо більшість дебіторів, які мають високу платоспроможність, будуть зацікавлені в здійсненні розрахунків достроково. По-друге, постійно підтримувати контакт з дебіторами: направляти їм листи, дзвонити, продавати їх заборгованість іншим організаціям-кредиторам (таким способом можна зменшити свої кредиторські борги).

За думкою вчених, такі заходи можуть позитивно вплинути на рівень дебіторської заборгованості, прогнозується її зменшення в середньому на 10% (таблиця 3.6).

Таблиця 3.6 – Стан поточної дебіторської заборгованості при її зміні

Розрахунки з дебіторами	2018		прогнозований період		Зміна 2018/прогноз.період	
	тис. грн.	тис. грн.	тис. грн.	питома вага, %	у сумі, тис. грн	у питомій вазі, %
1	2	3	4	5	6	7
Векселі одержані	1671	1,9	1671	2,06	0	0,16
1.Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	58260	67	52434	64,6	-5826	-2,4

Продовження таблиці 3.6

1	2	3	4	5	6	7
2.Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами	13350	15,4	13350	16,4	0	1,06
з бюджетом	0	0	0	0	0	0
із внутрішніх розрахунків	0	0	0	0	0	0
Інші поточна дебіторська заборгованість	13617	15,7	13617	16,8	0	1,09
Усього	86898	100	81072	100	-5826	-

Вивільнені кошти (5826 тис. грн.) підвищать суму вільних грошових коштів у касі або на розрахунковому рахунку.

На агрегатному заводі дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги була зменшена на 10%, що у вартісному вимірі склало 5826 тис. грн, її питома вага зменшилась на 2,4 %. Аналогічно підвищилась питома вага одержаних векселів на 0,16 %, дебіторської заборгованості за розрахунками на 1,06 %, та іншої поточної дебіторської заборгованості на 1,09 %.

Наглядно зміну поточної дебіторської заборгованості відображено на рисунку 3.1.

Рисунок 3.1 – Стан поточної дебіторської заборгованості ПАТ «ДАЗ» при її зміні

Як видно з рисунку 3.1, дебіторська заборгованість при запровадженні вищезазначених заходів зменшилась на 5826 тис. грн, що склало 6,7 %. Отримані результати підтверджують ефективність запропонованих методів для покращення фінансового стану підприємства.

Отже, дебіторська заборгованість підприємства являє собою один з елементів ліквідних активів, тобто достатньо легко перетворюється у готівкові кошти. Цю заборгованість можна віднести до складу оборотного капіталу підприємства. Але на практиці перевести борг у грошові кошти не завжди можливо. Через те, що превентивні заходи практично завжди діють більш ефективно і коштують значно дешевше, то необхідно цілеспрямовано управляти дебіторською заборгованістю, тому що важливо не тільки у найкоротші терміни повернути кошти, але й не допустити подальшого збільшення дебіторської заборгованості.

Чим менший розмір дебіторської заборгованості, чим швидше вона буде погашена, тим менша потреба підприємства в оборотному капіталі і вища рентабельність власного капіталу.

3.2 Нормування оборотних коштів як інструмент відновлення платоспроможності підприємства

Для того, щоб процес виробництва був безперервним, підприємству необхідно здійснювати планування оборотних засобів за групами та контроль за підтриманням необхідного рівня на кожній стадії кругообігу. Основою планування оборотних засобів підприємства є нормування. Нормування оборотних коштів – це процес визначення економічно обґрунтованої величини оборотних коштів підприємства, необхідних для нормальної діяльності. Отже, нормування оборотних коштів полягає в розробленні норм оборотності оборотних коштів за їх елементами та нормативами.

Нормування оборотних коштів вирішує дві основні задачі. Перша – постійно підтримувати відповідність між розміром оборотних коштів

підприємства і потребою в коштах для забезпечення мінімально необхідних запасів матеріальних цінностей. Ця задача пов'язує залежність обсягу оборотних засобів від рівня запасів. При цьому розуміється, що для кожного підприємства необхідно встановити такий норматив, щоб при нормальній господарській діяльності воно не зазнавало фінансових труднощів для забезпечення процесу виробництва та реалізації. Інша задача більш складна: за допомогою нормування необхідно управляти розмірами запасів. Нормування покликане стимулювати поліпшення господарської діяльності, вишукування додаткових резервів, формувати розумне поєднання форм постачання та ін.

Процес нормування оборотних засобів включає [47, с. 30]:

1) розроблення норм запасу по окремих важливих видах ТМЦ всіх елементів нормованих оборотних засобів.

2) визначення нормативів у грошовому обчисленні для кожного елемента оборотних засобів щодо загальної потреби підприємства в оборотних засобах .

Величина необхідного запасу матеріальних ресурсів певного виду ($Z_{м.р}$) в натуральних вимірниках становитиме (формула 3.1):

$$Z_{м.р} = M_{д} \times (Z_{тр} + Z_{підг} + Z_{техн} + Z_{пот} + Z_{стр}) \quad (3.1)$$

де $M_{д}$ – середньодобові планові витрати матеріальних ресурсів

$Z_{тр}$ – транспортний запас матеріальних ресурсів;

$Z_{підг}$ – підготовчий запас матеріальних ресурсів;

$Z_{техн}$ – технологічний запас матеріальних ресурсів;

$Z_{пот}$ – поточний запас матеріальних ресурсів;

$Z_{стр}$ – страховий запас матеріальних ресурсів.

Таблиця 3.7 – Розрахунок норми запасів основних матеріалів

Вид	Одно-денні витрати, тис.грн	Норми оборотних коштів, дні						Потреба в оборотних коштах, тис. грн.
		Транспортний запас	Підготовчий	Технологічний запас	Поточний запас	Страховий запас	Разом	
Сировина	13,08	1	3	4	34	17	59	1543,4
Матеріали	9,14	1	2	3	24	12	42	383,8
Покупні напівфабрикати	8,7	2	1	2	22	11	38	330,6
Комплектуючі	10,2	1	1	1	25	13	41	418,2
Разом	41,12	x	x	x	x	x	180	2676,1

Постачальники матеріальних ресурсів ПАТ «ДАЗ» є підприємства м. Дніпро, Запоріжжя, Харків, Черкаси тому транспортний запас складає 1-2 дні.

Сума оборотних коштів щодо сировини, матеріалів і покупних напівфабрикатів дорівнює 2676,1 тис. грн., а середня норма оборотних коштів становить 65 дні (2676,1/ 41,12).

1) Норматив оборотних засобів у виробничих запасах обчислюється за формулою 3.2:

$$H_{вз} = M_d \times C \times D_3 \quad (3.2)$$

де M_d – середньодобові планові витрати певного виду матеріальних ресурсів (у натуральних вимірниках);

C – ціна одиниці матеріальних ресурсів, грн.;

D_3 – норма запасу матеріальних ресурсів, дні.

$$H_{вз} = 41,12 \times 6,4 \times 180 = 47370,24 \text{ тис. грн}$$

2) Норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві обчислюється за формулою 3.3:

$$H_{нв} = Q_d \times D_{вц} \times K_{нв} \quad (3.3)$$

де Q_d - середньоденний випуск товарної продукції за її собівартістю, грн.

$D_{вц}$ – тривалість виробничого циклу, дні;

$K_{нв}$ – коефіцієнт наростання витрат у незавершеному виробництві.

Коефіцієнт наростання витрат являє собою відношення середньої собівартості виробів, що знаходяться у незавершеному виробництві, до собівартості готових виробів.

$$N_{нв} = 1317,6 \times 28 \times 0,97 = 35786,01 \text{ тис. грн}$$

3) Норматив оборотних засобів у залишках готової продукції визначається як добуток одноденного випуску продукції за собівартістю на норму їхнього запасу на складі в днях:

$$N_{гп} = Q_d \times D_{г.п} \quad (3.4)$$

де Q_d – одноденний випуск продукції підприємства за собівартістю, грн.;

$D_{г.п}$ – норма запасу готової продукції на складі, дні.

Норма запасу готової продукції на складі – це кількість днів, необхідних для підготовки продукції до її реалізації (комплектування, пакування, відвантажування покупцям, виписка та передача у банк необхідних платіжних документів).

На ПАТ «ДАЗ» норма оборотних коштів для готової продукції на складі визначається як середньозважена стосовно норм для груп продукції, які включають не менше 70-80 % запланованого випуску готової продукції (таблиця 3.8).

Середня норма для всіх груп готової продукції на складі становила 12,5 днів (1250 / 100). Час на оформлення платіжних документів залежить від форми розрахунків, умов відвантаження продукції. У розрахунках беремо показник 3 дні. Отже, загальна норма оборотних коштів для готової продукції становитиме 15,5 днів (12,5 +3).

$$N_{\text{ГП}} = 1317,6 \times 15,5 = 20422,8$$

Таблиця 3.8 – Розрахунок середньозваженої норми оборотних коштів для готової продукції на складі

Група виробів	Питома вага в загальному обсязі випуску, %	Затрати часу за окремими операціями, днів					Відсоткове число
		Нагромадження партій	Підборка, сортування за замовленнями	Упаковка і маркування	Транспортування і вантаження	Разом	
Гідро-емульсійна продукція та обладнання для шахт	50	5	4	3	3	15	750
Електро-двигуни	30	4	3	2	3	12	360
Спецпродукція	20	2	2	1	2	7	140
Разом	100	x	x	x	x	x	1250

Норматив оборотних засобів у залишках готової продукції становить 20422,8 тис. грн.

4) Норматив оборотних коштів у витратах майбутніх періодів розраховується за формулою:

$$N_{\text{ВМП}} = O_{\text{зпп}} + V_{\text{пл}} - V_{\text{пог}} \quad (3.5)$$

де $O_{\text{зпп}}$ – залишки коштів на початок періоду, $V_{\text{пл}}$ – планові витрати,

$V_{\text{пог}}$ – витрати на майбутні погашення.

$$N_{\text{ВМП}} = 19 + 16 - 18 = 17$$

Отже, розрахуємо загальний норматив оборотних засобів, що являє собою суму нормативів (формула 3.6)

$$N_{\text{заг}} = N_{\text{вз}} + N_{\text{нв}} + N_{\text{мв}} + N_{\text{ГП}} \quad (3.6)$$

де $N_{\text{вз}}$ – норматив виробничих запасів;

$N_{\text{нв}}$ – норматив незавершеного виробництва;

$N_{\text{МВ}}$ – норматив майбутніх витрат;

$N_{\text{ГП}}$ – норматив готової продукції

$$N_{\text{заг}} = 47370,24 + 35786,01 + 17 + 20422,8 = 103596,05 \text{ тис. грн}$$

Таким чином, загальний норматив вищезазначених оборотних коштів складає 103596,05 тис. грн. Він менший за фактичну суму оборотних коштів на 20 889,95 тис. грн. Таким чином, на підприємстві існують понаднормові обігові кошти. Для їх подальшого використання вони були вивільнені та направлені на зменшення поточних зобов'язань підприємства, які тепер становлять суму 92940 тис. грн. Також зменшення дебіторської заборгованості на 5826 тис. грн. відобразиться на розрахунковому рахунку підприємства. Загалом валюта балансу стала дорівнювати 416546 тис. грн. Зміну структури оборотних засобів підприємства при використанні розрахованих нормативів прослідкуємо у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9 – Зміна структури оборотних засобів на ПАТ «ДАЗ»

Показники	Варіанти				Відхилення, %
	2018 рік		Прогнозний рік		
	тис. грн.	структура, %	тис. грн.	структура, %	
1	2	3	4	5	6 (п.5-3)
Виробничі запаси	51454	20,1	47370,24	20,22	0,05
Незавершене виробництво	38310	15,01	35786,01	15,28	0,26
Готова продукція	34703	13,6	20422,8	8,72	-4,88
Товари	3445	1,3	3445	1,47	0,12
Поточні біологічні активи	19	0,0074	19	0,01	0,0007
Векселі одержані	1671	0,65	1671	0,71	0,058
Дебіторська заборгованість за товари, роботи	58260	22,8	52434	22,39	-0,45
Дебіторська заборгованість по розрахунках	13350	5,2	13350	5,70	0,46
Інша поточна дебіторська заборгованість	13617	5,3	13617	5,81	0,47
Гроші та їх еквіваленти	40223	15,7	46049	19,66	3,9

Продовження таблиці 3.9

1	2	3	4	5	6
Витрати майбутніх періодів	19	0,0074	17	0,01	-0,0002
Інші оборотні активи	42	0,016	42	0,02	0,0015
Всього оборотних коштів	248435	100	227545	100	X

При зменшенні виробничих запасів на суму 4083,76 тис. грн., їх питома вага зросла на 0,05%. Незавершене виробництво було зменшено на 2523,99 тис. грн. внаслідок чого питома вага зросла на 0,26%. Готова продукція була зменшена на 4,88% у питомій вазі та на 14280,2 тис. грн. у вартісному вимірі. Готівкові кошти та сума на розрахунковому рахунку підприємства були збільшені на 3,9% у питомій вазі. Витрати майбутніх періодів зменшені на 2 тис. грн., а їх питома вага – на 0,0002%.

Наглядно зміна структури оборотних активів представлена на рисунку 3.2.

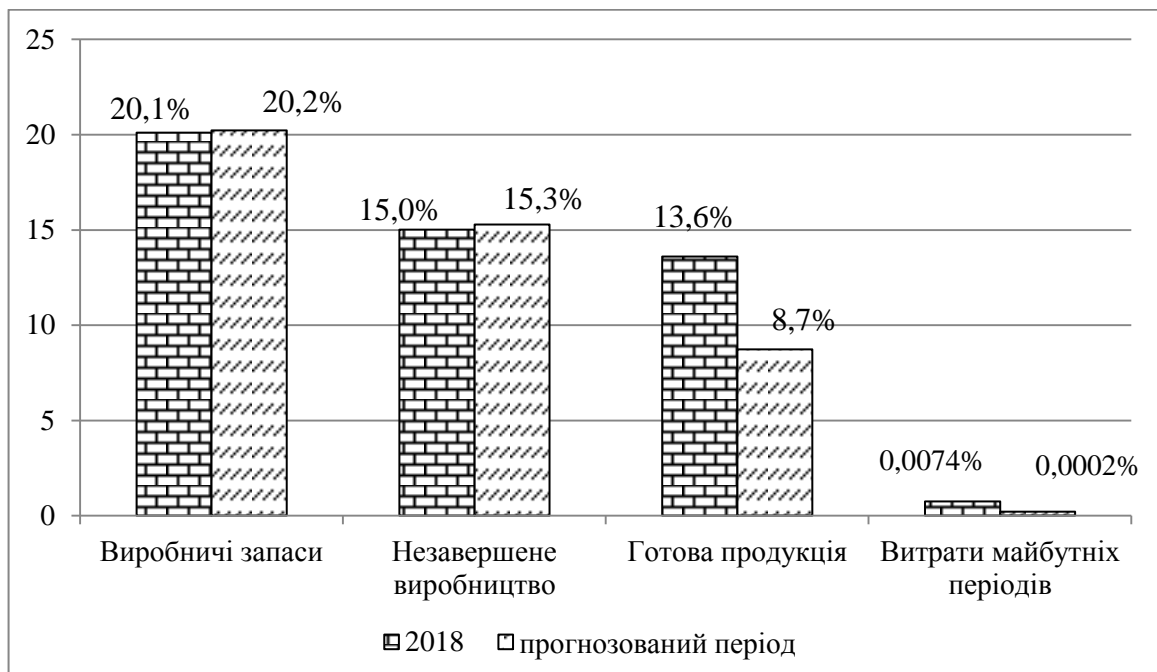

Рисунок 3.2 – Зміна питомої ваги оборотних засобів на ПАТ «ДАЗ»

Наявні резерви досліджуваного машинобудівного підприємства ПАТ «ДАЗ» слід використати для підвищення його платоспроможності. У таблиці

3.10 розрахуємо показники ліквідності та платоспроможності підприємства, які не відповідали нормальному фінансовому стану підприємства з урахуванням змін.

Таблиця 3.10 – Показники ліквідності та платоспроможності підприємства

Показники	Нормативне значення	2018 рік	Прогнозоване значення	Відхилення +/-
Коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	-	0,98	0,91	-0,07
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	< 0,5	0,85	0,84	-0,01
Коефіцієнт фінансової автономії	0,5	0,284	0,54	+0,256
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,75-1	0,74	0,78	+0,04
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	> 0,1	0,94	0,6	-0,34
Коефіцієнт оборотності активів	0,4-1,2	0,66	1,27	+0,61
Загальний коефіцієнт платоспроможності	1.67-2	1,9	2,44	+0,54
Коефіцієнт швидкої ліквідності	>1	1,73	1,94	+0,21

Отже, завдяки використанню резервів в оборотних засобах коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості зменшився на 0,07 через зменшення суми поточної дебіторської заборгованості. Коефіцієнт концентрації позикового капіталу зменшився на 0,01, значить частка позикових коштів зменшилась. Коефіцієнт фінансової автономії зріс на 0,256 та склав 0,54, що позитивно відобразилось на інвестиційній привабливості підприємства. Коефіцієнт фінансової стійкості зріс на 0,04, і склав 0,78, значить кількість стабільних джерел фінансування в загальному обсязі ресурсів підприємства зростає. Коефіцієнт маневреності власного капіталу зменшився на 0,34 і став дорівнювати 0,6, отже, власні кошти підприємства

стали більш мобільними. Коефіцієнт оборотності активів зріс на 0,61, грошові потоки почали формуватися швидше. Загальний коефіцієнт платоспроможності зріс на 0,54, тому стало більше коштів для погашення поточної заборгованості. Коефіцієнт швидкої ліквідності збільшився на 0,21 та склав 1,94, це означає, що для погашення поточних зобов'язань у підприємства достатньо швидко ліквідних активів без реалізації матеріально-виробничих запасів. Виявлені резерви в оборотних активах підприємства та рекомендовані заходи дали змогу підвищити показники платоспроможності ПАТ «ДАЗ».

Враховуючи виявлені резерви підвищення платоспроможності перевіримо чи знизилась ймовірність загрози банкрутства на ПАТ «ДАЗ» за допомогою моделей: Е.Альтмана, п'ятифакторної моделі У.Бівера, дискримінантної моделі оцінювання ймовірності банкрутства О.О. Терещенко для машинобудівних підприємств (таблиця 3.11).

Таблиця 3.11 – Проект підвищення платоспроможності ПАТ «ДАЗ» на основі моделей оцінки ймовірності загрози банкрутства

№	Метод оцінки	Норматив	2018 рік	Прогноз
1	Модель Е.Альтмана (1985 р.)	$1,23 < Z < 2,9$	1,96	1,97
2	Коефіцієнт У.Бівера	$> 0,15$	0,42	0,41
	Рентабельність активів	4	3,6	3,69
	Фінансовий ліверидж	≤ 80	85,5	85,2
	Коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом	0,4	0,54	0,50
	Коефіцієнт загальної платоспроможності	≤ 2	1,91	1,97
3	Модель О.О. Терещенка	$-0,8 <$	0,319	0,311

При зменшенні поточних зобов'язань та оборотних коштів склалась наступна ситуація: індекс моделі Е.Альтмана збільшився до значення 1,97, що приблизило до зони низької ймовірності банкрутства згідно умовам моделі. Згідно умовам моделі У.Бівера зменшився показник фінансового

левериджу на 0,3 (хоча ймовірність банкрутства залишилась на тому ж рівні), коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом – зменшився до 0,5 (сприятливий стан при значенні 0,4), сам коефіцієнт Бівера погіршився на 0,1, тому зміна даних балансу не дала очікуваних результатів. Значення результуючого показника дискримінантної моделі О.Терещенка зменшилась, але не вийшла за межі нестійкого фінансового стану.

Зміну показників прослідкуємо на рисунку 3.3.

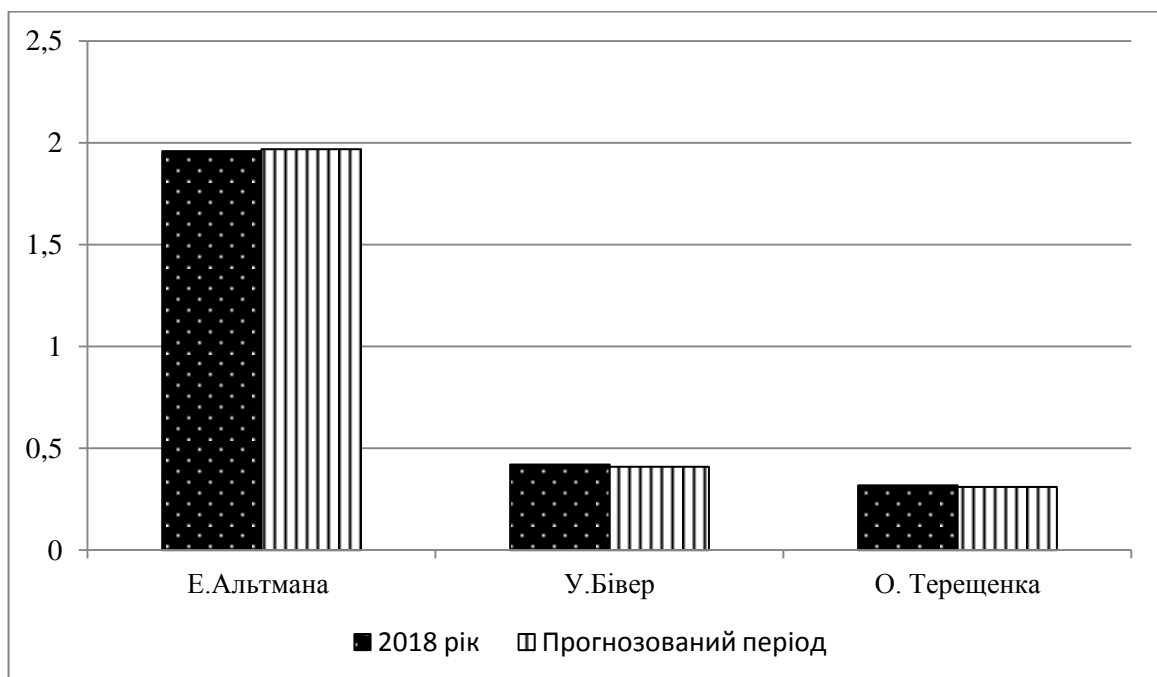

Рисунок 3.3 – Зміна результуючих показників у моделях прогнозування банкрутства

Таким чином, запропоновані заходи мають сенс, якщо їх підкріпити ефективним керуванням наявними ресурсами на підприємстві, то можна досягти бажаного фінансового стану та уникнути загрози банкрутства.

Висновки до 3 розділу

Основою фінансово-господарської діяльності підприємства є розрахункові операції, внаслідок яких, з однієї сторони, виникає дебіторська,

а з іншої – кредиторська заборгованість, що, в свою чергу негативно впливає на діяльність суб'єкта господарювання. Тому, суб'єктам ринкових відносин необхідно здійснювати ефективне управління дебіторською і кредиторською заборгованістю, сприяючи постійному їх зменшенню.

Аналіз дебіторської заборгованості за період з 2015-2017 роки показав, що її величина зросла на 10720 тис. грн. і, становила у 2017 році – 86898 тис. грн. Векселі одержані у 2015 році склали 5,4%, а у 2017 році їх сума зменшилася на 2408 тис. грн. і становила 3,4%. Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги у 2017 році зросли на 20201 тис. грн., їх питома вага збільшилася на 17,1% протягом досліджуваного періоду.

Дебіторська заборгованість за розрахунками за виданими авансами у 2017 році становила 13350 тис. грн., що складало 15,4%. Інша поточна дебіторська заборгованість у 2015 році складала 29628 тис. грн., що становило у питомій вазі 38,9%, у 2017 році вона зменшилася на 16011 тис. грн. або на 23,2% і становила у питомій вазі – 15,7 %.

Показники ефективності управління дебіторською заборгованістю продемонстрували помірну кредитну політику підприємства відносно своїх дебіторів. Спостерігається уповільнення оборотності дебіторської заборгованості: дебітори у 2015 році погасили 4 рази свою заборгованість перед заводом, а у 2017 році вони були менш активними та відповідальними – 3 рази.

Період погашення дебіторської заборгованості у 2015 році складав 88 днів, у 2017 році період зріс на 9 днів. Тому можна зазначити, що ризик непогашення дебіторської заборгованості підвищився.

Частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних коштів у 2015 році складала 31,1%, у 2017 році становила 31,6 %. Знаходження цього показника протягом досліджуваного періоду на рівні 30% свідчить про достатньо мобільну структуру майна підприємства.

Частка сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості у 2015 році складала 39,5%, у 2017 році становила – 17,3%. Така тенденція

зниження цього показника за три роки (на 22,2%) свідчить про підвищення ліквідності і позитивні зрушення на підприємстві.

Отже, збільшення дебіторської заборгованості на 3614 тис. грн. та її частки у загальному обсязі оборотних коштів на 0,5% при зменшенні виручки від реалізації на 16374 тис. грн. та збільшенні періоду погашення дебіторської заборгованості на 9 днів свідчить про незастережливу кредитну політику підприємства по відношенню до постачальників, посередників та зниження ділової активності в цілому по підприємству.

При цьому треба зазначити, що співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості становить 1, що вказує на вміння підприємством збалансувати заборгованості і підтримувати фінансову стійкість на нормальному рівні.

Аналіз динаміки та ефективності управління дебіторською заборгованістю продемонстрував, що загалом за три роки середня кредиторська заборгованість збільшилась на 28813 тис. грн. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості має тенденцію зниження, з 2,7 об. у 2015 році до 1,9 у 2017 році. Отже, підприємство у 2015 році неповних 3 рази погасило свої зобов'язання, а у 2017 році майже 2 рази. Тому здатність підприємства погашати свої зобов'язання перед кредиторами – постачальниками, підрядниками та іншими протягом досліджуваного періоду погіршилась. Період погашення кредиторської заборгованості склав у 2015 році 134 дні, у 2016 році на 23 дні більше, у 2017 році на 33 дні більше ніж у 2016 році, підприємству стало необхідним більше часу для погашення кредиторської заборгованості.

Необхідно зазначити, що у підсумку за 2015 рік поточні зобов'язання кредиторам перевищували поточну дебіторську заборгованість на 16418 тис. грн., у 2016 р. на 16145 тис. грн., у 2017 р. на 39102 тис. грн.

Для вдосконалення системи управління дебіторською заборгованістю запропоновано, по-перше, ввести знижки для дебіторів: керівництво підприємства може надавати різноманітні знижки за своєчасне та передчасне

повернення суми, на яку була відвантажена продукція. Запропоновано, що якщо за умовами договору боржник повертає суму протягом 30 днів і він повертає зазначену в договорі суму протягом 10 днів, то йому надається знижка у 1%. Пропонується проводити диференціацію цін у залежності від строку погашення кредиту. Впровадження системи гнучких знижок дає можливість підприємству залучити нових клієнтів, яких приваблюють такі знижки, та зменшити строки дебіторської заборгованості за такими платежами, бо більшість дебіторів, які мають високу платоспроможність, будуть зацікавлені в здійсненні розрахунків достроково. По-друге, постійно підтримувати контакт з дебіторами: направляти їм листи, дзвонити, продавати їх заборгованість іншим організаціям-кредиторам (таким способом можна зменшити свої кредиторські борги).

Запропоновані заходи можуть позитивно вплинути на рівень дебіторської заборгованості, прогнозується її зменшення в середньому на 10% , при цьому вивільнені кошти у сумі 5826 тис. грн. збільшать грошові кошти у касі або на розрахунковому рахунку.

Для того, щоб процес виробництва був безперервним, підприємству необхідно здійснювати планування оборотних засобів за групами та контроль за підтриманням необхідного рівня на кожній стадії кругообігу. Основою планування оборотних засобів підприємства є нормування.

Загальний норматив оборотних коштів складає 103596,05 тис. грн. Він менший за фактичну суму оборотних коштів на 20 889,95 тис. грн. Таким чином, на підприємстві існують понаднормові обігові кошти. Для їх подальшого використання вони були вивільнені та направлені на зменшення поточних зобов'язань підприємства, які становлять суму 92940 тис. грн. Також зменшення дебіторської заборгованості на 5826 тис. грн. відобразиться на розрахунковому рахунку підприємства. Загалом валюта балансу стане дорівнювати 416546 тис. грн.

При зменшенні виробничих запасів на суму 4083,76 тис. грн., їх питома вага зросла на 0,05%. Незавершене виробництво було зменшено на 2523,99

тис. грн. внаслідок чого питома вага зросла на 0,26%. Готова продукція була зменшена на 4,88% у питомій вазі та на 14280,2 тис. грн. у вартісному вимірі. Готівкові кошти та сума на розрахунковому рахунку підприємства були збільшені на 3,9% у питомій вазі. Наявні резерви підприємства ПАТ «ДАЗ» слід використати для підвищення його платоспроможності.

Завдяки використанню резервів в оборотних засобах коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості зменшився на 0,07 через зменшення суми поточної дебіторської заборгованості. Коефіцієнт концентрації позикового капіталу зменшився на 0,01, значить частка позикових коштів зменшилась. Коефіцієнт фінансової автономії зріс на 0,256 та склав 0,54, що позитивно відобразилось на інвестиційній привабливості підприємства. Коефіцієнт фінансової стійкості зріс на 0,04, і склав 0,78, значить кількість стабільних джерел фінансування в загальному обсязі ресурсів підприємства зросла. Коефіцієнт маневреності власного капіталу зменшився на 0,34 і став дорівнювати 0,6, отже, власні кошти підприємства стали більш мобільними. Коефіцієнт оборотності активів зріс на 0,61, грошові потоки почали формуватися швидше. Загальний коефіцієнт платоспроможності зріс на 0,54, тому стало більше коштів для погашення поточної заборгованості. Коефіцієнт швидкої ліквідності збільшився на 0,21 та склав 1,94, це означає, що для погашення поточних зобов'язань у підприємства достатньо швидко ліквідних активів без реалізації матеріально-виробничих запасів. Виявлені резерви в оборотних активах підприємства та рекомендовані заходи дали змогу підвищити показники платоспроможності ПАТ «ДАЗ».

ВИСНОВКИ

В теоретичній площині дослідження було вирішено наступні завдання: визначено економічний зміст та ознаки економічної кризи на підприємстві; досліджені основні методичні підходи щодо діагностики масштабів кризового розвитку на підприємствах; охарактеризовано сутність та основні складові антикризового управління.

Результати аналітичної оцінки фінансового стану господарської діяльності ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» дозволили зробити висновок про розвиток кризових тенденцій на підприємстві.

ПАТ «Дніпропетровський агрегатний завод» – велике машинобудівне підприємство з 90-річним досвідом випуску сучасних виробів машинобудівного напрямку. Сучасне багатoproфільне підприємство має гнучке виробництво, володіє кваліфікованим персоналом, оснащене високотехнологічним обладнанням і забезпечує повний життєвий цикл виробів від розробки до серійного випуску та його супроводу в період експлуатації.

Аналіз основних економічних показників показав, що підприємство протягом 2016-18 рр. мала нестабільний фінансовий стан. У 2017 році фінансовий результат роботи мав від'ємне значення. На підприємстві з 2016 р. по 2018 р. виручка від реалізації зменшилась на 5,3%. Валовий прибуток, прибуток до оподаткування та чистий прибуток зменшились також на 19,5%, 57,9% та 52,4% відповідно. На кінець 2018 року рентабельність діяльності становила 5,4%, що підтверджує дуже низький рівень рентабельності для машинобудівного підприємства.

Аналіз основних фінансових показників показав, що протягом 2016-2018 рр. спостерігається їх погіршення.

Проте інтегральний показник платоспроможності за три роки, незважаючи на його зменшення з 5,66 у 2016 році до 3,28 у 2018 р. вказує на достатній запас ліквідності для даного підприємства, оскільки граничний

його показник дорівнює 3.

Для більш глибокого аналізу розвитку кризових тенденцій на підприємстві проведена діагностики ймовірності банкрутства підприємства за моделями: Е. Альтмана, У. Бівера та дискримінтантній моделі О. О. Терещенка.

Результати оцінки ймовірності настання банкрутства на Дніпропетровському агрегатному заводі наступні: за умовами моделі Е. Альтмана, значення знаходились у зоні можливого банкрутства, і не переходили критичний рівень, у динаміці за три роки коефіцієнт ймовірності банкрутства зростав – у 2016 році він склав 1,79, у 2017 році – 2,09, у 2018 році – 2,9. Згідно методу коефіцієнта Бівера, значення рентабельності активів та коефіцієнту покриття показують ймовірність настання банкрутства за 5 років, а коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом та коефіцієнт Бівера свідчать про сприятливий фінансовий стан на підприємстві, лише фінансовий леверидж має значення, що показує неминучий кризовий стан, значить загроза настання банкрутства на ПАТ «ДАЗ» у найближчі п'ять років існує. Оцінка загрози банкрутства за дискримінантною моделлю О. О. Терещенка, дає підстави зробити наступний прогноз – підприємство знаходилося у 2017 році у кризовому фінансовому стані, тому у 2018 році стан залишається досить нестабільний, загроза стати банкрутом реально існує. Особливий вплив на результати розрахунків мали зменшення робочого капіталу, виручки, чистого прибутку та зростання поточної заборгованості.

З метою підвищення платоспроможності підприємства запропоновано удосконалити управління дебіторської заборгованістю підприємства шляхом введення знижки для дебіторів. Пропонується надавати різноманітні знижки за своєчасне та передчасне повернення суми, на яку була відвантажена продукція. Запропоновано, що якщо за умовами договору боржник повертає суму протягом 30 днів і він повертає зазначену в договорі суму протягом 10 днів, то йому надається знижка у 1%. Пропонується проводити

диференціацію цін у залежності від строку погашення кредиту. Впровадження системи гнучких знижок дає можливість підприємству залучити нових клієнтів, яких приваблюють такі знижки, та зменшити строки дебіторської заборгованості за такими платежами, бо більшість дебіторів, які мають високу платоспроможність, будуть зацікавлені в здійсненні розрахунків достроково. По-друге, постійно підтримувати контакт з дебіторами: направляти їм листи, дзвонити, продавати їх заборгованість іншим організаціям-кредиторам (таким способом можна зменшити свої кредиторські борги).

Запропоновані заходи можуть позитивно вплинути на рівень дебіторської заборгованості, прогнозується її зменшення в середньому на 10% , при цьому вивільнені кошти у сумі 5826 тис. грн. збільшать грошові кошти у касі або на розрахунковому рахунку.

Для того, щоб процес виробництва був безперервним, підприємству необхідно здійснювати планування оборотних засобів за групами та контроль за підтриманням необхідного рівня на кожній стадії кругообігу. Основою планування оборотних засобів підприємства є нормування.

Загальний норматив оборотних коштів на підприємстві складає 103596,05 тис. грн. Він менший за фактичну суму оборотних коштів на 20 889,95 тис. грн. Таким чином, на підприємстві існують понаднормові обігові кошти. Для їх подальшого використання вони були вивільнені та направлені на зменшення поточних зобов'язань підприємства, які становлять суму 92940 тис. грн. Також зменшення дебіторської заборгованості на 5826 тис. грн. відобразиться на розрахунковому рахунку підприємства. Загалом валюта балансу стане дорівнювати 416546 тис. грн.

При зменшенні виробничих запасів на суму 4083,76 тис. грн., їх питома вага зросла на 0,05%. Незавершене виробництво було зменшено на 2523,99 тис. грн. внаслідок чого питома вага зросла на 0,26%. Готова продукція була зменшена на 4,88% у питомій вазі та на 14280,2 тис. грн. у вартісному вимірі. Готівкові кошти та сума на розрахунковому рахунку підприємства були

збільшені на 3,9% у питомій вазі. Наявні резерви підприємства ПАТ «ДАЗ» слід використати для підвищення його платоспроможності.

Завдяки використанню резервів в оборотних засобах коефіцієнт співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості зменшився на 0,07 через зменшення суми поточної дебіторської заборгованості. Коефіцієнт концентрації позикового капіталу зменшився на 0,01, значить частка позикових коштів зменшилась. Коефіцієнт фінансової автономії зріс на 0,256 та склав 0,54, що позитивно відобразилось на інвестиційній привабливості підприємства. Коефіцієнт фінансової стійкості зріс на 0,04, і склав 0,78, значить кількість стабільних джерел фінансування в загальному обсязі ресурсів підприємства зросла. Коефіцієнт маневреності власного капіталу зменшився на 0,34 і став дорівнювати 0,6, отже, власні кошти підприємства стали більш мобільними. Коефіцієнт оборотності активів зріс на 0,61, грошові потоки почали формуватися швидше. Загальний коефіцієнт платоспроможності зріс на 0,54, тому стало більше коштів для погашення поточної заборгованості. Коефіцієнт швидкої ліквідності збільшився на 0,21 та склав 1,94, це означає, що для погашення поточних зобов'язань у підприємства достатньо швидко ліквідних активів без реалізації матеріально-виробничих запасів. Виявлені резерви в оборотних активах підприємства та рекомендовані заходи дали змогу підвищити показники платоспроможності ПАТ «ДАЗ».

Враховуючи виявлені резерви за допомогою моделей прогнозування перевірена зміна рівня ризику загрози банкрутства на підприємстві. Проведене дослідження показало, що при зменшенні поточних зобов'язань та необхідних оборотних коштів склалась наступна ситуація: індекс моделі Е.Альтмана збільшився до значення 1,97, що приблизило до зони низької ймовірності банкрутства згідно умовам моделі. Згідно умовам моделі У. Бівера зменшився показник фінансового левериджу на 0,3 (хоча ймовірність банкрутства залишилась на тому ж рівні), коефіцієнт покриття активів чистим оборотним капіталом – зменшився до 0,5 (сприятливий стан

при значенні 0,4), сам коефіцієнт Бівера погіршився на 0,1, тому зміна даних балансу не дала очікуваних результатів. Значення результуючого показника дискримінантної моделі О.Терещенка зменшилась, але не вийшла за межі нестійкого фінансового стану.

Таким чином, запропоновані заходи мають сенс, якщо їх підкріпити ефективним керуванням наявними ресурсами на підприємстві, то можна досягти бажаного фінансового стану та уникнути загрози банкрутства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шелудько В. М. Фінансовий менеджмент: підручник. Київ : Знання, 2013. 375 с.
2. Крейнина М. Н. Финансовый менеджмент : учебное пособие. Мінськ : Дело и сервис, 1998. 304 с.
3. Шеремет А. Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : ученик. Москва : ИНФРА-М, 2017. 374 с.
4. Уткин Э. И. Финансовый менеджмент: учебник для вузов. Москва : Зеркало, 1998. 448 с.
5. Абрютин М. С., Грачев А. В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия: учебно-практическое пособие, 3-е изд., перераб. и доп. Мінськ: Дело и Сервис, 2001. 272 с.
6. Ковалев В. В. Введение в финансовый менеджмент. Москва: Финансы и статистика, 2004. 768 с.
7. Depallens G., Jobard J. P. Gestion financiere de l'entreprise. Sirey 9 edition, 1986. P. 85.
8. Ворст Й., Ревентлоу П. Экономика фирмы: учебник пер. с датского А. И. Чеканеного, О. В. Рождественского. Москва: Высшая школа, 1994. 272 с.
9. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: підручник для вузів. Київ : Хрещатик, 1999. 800 с.
10. Іващенко Е. І. , Болюх М. А. Економічний аналіз господарської діяльності: навч. посіб. для студ. екон. спец. Київ : НІЧЛАВА, 2001. 204 с.
11. Болюх М. А. , Бурчевський В. З. , Горбаток М. І. Економічний аналіз: навч. посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 555 с.
12. Тарасенко Н. В. Економічний аналіз: навч. посібник. Львів : Новий Світ-2000, 2004. 343 с.
13. Мельник В. М. Основи економічного аналізу: навч. посібник для вищ. навч. закл. Київ : Кондор, 2003. 127 с.

14. Мних.Є. В. , Барабаш Н. С. Фінансовий аналіз : підручник. Київ : КНТУ, 2014. 536 с.
15. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико- методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. Київ:КНТУ, 2001. 580.
16. Іванов В. К. Сутність платоспроможності промислового підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2009. №2. С.41-44.
17. Журавльова Ю. Ю. Класифікація зовнішніх факторів впливу на платоспроможність підприємства. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015. № 4. С. 60-67.
18. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств: підручник. Київ : КНЕУ, 2008. 552 с.
19. Крейдич І.М. Умови забезпечення платоспроможності підприємств в контексті їх фінансової безпеки. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2015. № 12. С. 190-198.
20. Стельмащук Ю. А. Методи діагностики фінансового стану і схильності підприємства до банкрутства. *Економіка АПК*. 2017. №2. С. 78-85.
21. Терещенко О. О. Методи державної підтримки реструктуризації та фінансової санації підприємств. *Фінанси України*. 2014. С.63-70.
22. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посібник. Київ : КНЕУ. 2000. 412 с.
23. Дубинская Е. С. Анализ современных моделей и методик прогнозирования кризисного состояния предприятия. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2016. №2 (16). С. 84-89.
24. Білошкурський М. В. Деякі особливості діагностики кризового стану підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 3 (45). С. 85-89.
25. Дробишева О. О. Діагностика банкрутства машинобудівних підприємств на основі дискримінантного аналізу. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 3. С. 107-112.

26. Тридід О. М. Економіко-математичні моделі оцінки фінансового стану суб'єктів господарювання: монографія. Київ: УБС НБУ, 2014. 213 с.
27. Колесар К. Моделі діагностики банкрутства підприємств України. *Економіст*. 2012. №10. С. 60–64.
28. Онисько С. М. Фінансова санація і банкрутство підприємств: підручник. Львів : «Магнолія плюс», 2014. 265 с.
29. Жалко О. В. Банкрутство як наслідок впливу фінансової кризи на господарську діяльність підприємств. *Університетські наукові записки. Економіка*. 2010. №2. С.163-173.
30. Давиденко Н. М. Ліквідність та платоспроможність як показники ефективності фінансового менеджменту підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 36-40.
31. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами. Москва : Финансы и статистика, 1996. 800 с.
32. Тяхтій М. П., Сотченко Ю. К., Воробйов О. П. Сутність та методика оцінки платоспроможності суб'єктів господарювання України. *Економічний вісник ЗДА*. 2018. № 4 (16). С. 116-120.
33. Носова Є. А. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємства. *Економіка. Проблеми економічного становлення*. 2012. № 2. С. 58-64.
34. Вовк В. Ліквідність та платоспроможність: економічна суть та експертна оцінка. *Галицький економічний вісник*. 2014. №3. С. 169-173.
35. Іванілов О. С. Економіка підприємства. підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 728 с.
36. Баканов М. И., Шеремет А. Д. Теория экономического анализа. Москва : Финансы и статистика, 2013. 651 с.
37. Уолш К. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства: посібник: Київ: Новий друк, 2011. 367с.

38. Костенко Т.Д., Герасимов А.А., Рижиков В.С., Добикіна О.К. Касьянюк С.В. Економічна діагностика: практикум. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 186 с.

39. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства [Текст] : наказ Міністерства економіки України №14 від 19 січня 2006 року [у редакції наказу Міністерства фінансів України від 26.10.2010 року № 1361]. URL: [http:// zakon.rada.gov.ua](http://zakon.rada.gov.ua).

40. Богацька Н. М. Методичні підходи до оцінки платоспроможності сучасних підприємств. *Економічний простір*. 2010. № 41. С. 212-221.

41. Подольська В. О. Фінансовий аналіз Київ: Центр навчальної літератури. 2007. 488 с.

42. Прокопенко І. Ф. Аналіз фінансово-господарської діяльності із застосуванням ПК. Київ: ЦНЛ, 2006. 336 с.

43. Лахтіонова Л. А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання: монографія. Київ : КНЕУ, 2001. 387 с.

44. Коваленко О. В., Пралічен К.В. Загроза банкрутства промислових підприємств як наслідок економічної кризи. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2010. № 2. С. 100-104.

45. Кривдюк А. В. Дослідження економічної категорії платоспроможності підприємства. *Економічний простір*. № 15. 2018 С. 185-190.

46. Радионов Р. А. Новые подходы к нормированию оборотных средств на предприятии. *Финансовый менеджмент*. 2015. №3. С. 21-33.

47. Пацерін В. А, Дробишева О. О. Шляхи підвищення інвестиційної активності вітчизняних підприємств. *Економічний розвиток держави, регіонів, підприємств і підприємництва: проблеми та перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 6 трав. 2017 р.). Запоріжжя. 2017. С.98-101.

48. Пацерін В. В., Дробишева О. О. Шляхи підвищення ефективності використання основних засобів підприємства. *Ефективність та напрями вдосконалення політики економічного зростання: теорії та пропозиції* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 15 груд. 2018 р.). Запоріжжя. 2018. С. 64-66.